

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

BRNO 2005

Miloslav Kneslík

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

Institut mezioborových studií Brno

PROBLEMATIKA ŠIKANOVÁNÍ NA PRVNÍM STUPNI

ZÁKLADNÍ ŠKOLY

(BAKALÁŘSKÁ PRÁCE)

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr.František Sýkora

Vypracoval:

Miloslav Kneslík

Brno 2005

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Problematika šikanování na prvním stupni základní školy“ zpracoval samostatně a použil jen literaturu uvedenou v seznamu literatury, který je v práci uveden.

Brno 2005

.....

Miloslav Kneslík

Poděkování

Děkuji panu Mgr. Františku Sýkorovi, za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé bakalářské práce.

Miloslav Kneslík

OBSAH	1
ÚVOD	3
CÍL PRÁCE	5
1. Vymezení pojmů	5
1.1 Definice šikany	5
1.2 Znaký šikany	8
1.3 Projevy šikany	8
1.4 Šikana jako závislost	9
2. Vývojové stupně šikanování	10
2.1 Vnější pro praxi	10
2.2 Šikanování jako porucha vztahů ve skupině	12
2.3 Pět stádií onemocnění	12
3. Aktéři šikany	16
3.1 Agresor	16
3.2 Osobnost agresora	17
3.2.1 Fyzické vlastnosti agresorů	18
3.2.2 Duševní vlastnosti agresorů	18
3.2.3 Agresor a jeho rodinné prostředí	19
3.3 Typy agresorů	19
3.4 Metody agresorů k dosažení moci	22
3.4.1 Vymývání mozků	22
3.4.2 Psychická manipulace	22
3.5 Oběť šikany	24
3.5.1 Fyzické vlastnosti oběti	25
3.5.2 Duševní vlastnosti oběti	26
3.5.3 Oběť a její rodinné prostředí	26
4. Role učitele při šikanování na školách	27
4.1 Prevence šikany na školách	28
4.2 Prevence proti šikanování s primární školou	29
4.3 Školní preventivní program pro základní školy	31
5. Strategie vyšetřování při odhalení šikany	36
5.1 Úkolem strategie	36
5.2 Řešení šikany ze strany rodičů	40

5.3	Varovné signály	40
5.4	Postup rodičů agresora	41
5.5	Postup rodičů oběti	42
6.	Šikana z právního hlediska	43
6.1	Definice šikany	44
6.2	Oblast školství	45
6.3	Prevence šikany	45
6.4	Pedagogický pracovník	46
6.5	Vývojová stadia trestního řízení	50
6.6	Shrnutí	51
	ZÁVĚR	54
	RESUME	55
	ANOTACE	56
	LITERATURA A PRAMENY	57
	PŘÍLOHY	59

ÚVOD

Šikana patří současnosti k vážným problémům ve školství. Proto se vyvíjejí a byly vyvinuty mnohé metody a postupy jak problému předcházet. Vedle toho máme k dispozici mnoho informací a údajů, které poukazují na skutečnost, že tyto dosavadní formy prevence jsou nedostatečně účinné. Je nutno podotknout, že nemalé procento žáků základních škol není ve škole úspěšné a základní vzdělání nedokončí z nejrůznějších příčin.

Tento můj názor se opírá o osobní setkání se šikanovaným dítětem a z této zkušenosti vyvozují, že šikana má nejen destruktivní vliv na osobnost dítěte, jeho školní docházku, ale že nepříznivě ovlivňuje i celé rodinné prostředí což můžu z vlastní zkušenosti potvrdit.

V současné době neexistuje téměř škola, na které by nezaznělo slovo šikana. Z úst rodičů, učitelů, ředitelů škol, dětí, ale i veřejnosti dnes velmi často slyšíme pojem šikana. Pojem který jsme dříve neslyšeli, pojem který naše babičky a dědečkové téměř neznali.

Šikanování je velmi závažné téma, které se dotýká celé naší společnosti. Jak to tedy je ? Proč šikana vlastně vzniká? Jak poznáme, že jde o šikanování a ne o běžně tolerované pošuchování mezi dětmi, zkoušení si své síly nebo hranic kam až lze dojít.? Kdy tedy šikana vzniká jak? Kdo se stává obětí a kdo je naopak ten, který ubližuje? A proč se mnohdy oběť snaží s agresorem kamarádit? Jak je vůbec možné, že si iniciátor tolik troufá a je si jist, že oběť jeho chování neprozradí? Z jakého důvodu to oběť skutečně tají? Co se dá dělat, aby vzniku šikany se zabránilo, nebo, pokud se již vyskytne, aby se zamezilo jejímu pokračování? Jak ji správně řešit? Mají rodiče šanci odhalit, že právě jejich dítěti někdo ubližuje, když ono samo mlčí a mnohdy pravdu popírá?

Školní šikanování je velmi starý fenomén, jistě starý jako škola sama. Nicméně jeho existence pozoruhodně dlouho unikala pozornosti pedagogů i dalších odborníků v celém světě. Explozi zájmu vyvolaly teprve události v 70. letech minulého století ve Skandinávii, kdy na šikanu mezi dětmi jako na závažný společenský problém upozornil švédský lékař Heinemann . Zveřejněné sebevraždy obětí v této zemi pobouřily veřejnost natolik, že byla podniknuta celostátní kampaň proti šikanování a byly uvolněny prostředky na rozsáhlý

výzkum. Vedl jej norský profesor Dan Olweus, který výzkumně prokázal obrovskou rozšířenost šikanování ve školách / na vzorku 150 000 norských školáků zjistil, že v roce 1983 bylo 9% žáků základních škol pravidelně obětí šikanování. Procenta obětí klesala s věkem a chlapci byli jak oběťmi, tak i agresory častěji než dívky, dívky také byly častěji šikanovány chlapci než dívkami.

Na základě tohoto výzkumu vypracoval profesor Olweus intervenční program. Co můžeme udělat se šikanováním. Tento program byl realizován na dvaceti čtyřech základních a středních školách v Norsku. Výsledkem programu bylo snížení výskytu šikanování během dvou let o 50%.

V České republice přinášejí v poslední době výzkumy zaměřené na šikanování školní mládeže alarmující informace. Podle nich je 40% dětí a mládeže do 15 let nějakým způsobem šikanováno. Šikana se jako epidemie rozšířila do všech škol (na některých, jako jsou například učiliště či základní školy, má těžší „průběh“, na gymnáziích mírnější), zejména do těch, kde se praktikují tradiční způsoby pedagogické práce s autoritativním přístupem k žákům, kde se nepracuje s žákovskými skupinami, kde svět dětí je nepropustně oddělený od světa dospělých. Není tedy divu, že se většina učitelů na těchto školách domnívá, že u nich šikana neexistuje. A tak se tato „sociální nemoc“, skrytá zraku veřejnosti i učitelů, může rozvíjet a ze zárodečné formy vybujet do pokročilého stádia. Tím je podle současných výzkumů postiženo zhruba dvacet procent skupin na našich školách. Znamená to tedy že u nás je šikanováno asi 600 000 dětí. Žádný rodič si nemůže být jistý, že se jeho dítě nestane obětí šikany. Podle Michala Koláře je šikana nejčastější příčinou psychické traumatizace našich dětí.

Rád bych pro úplnost a doplnění tématu šikanování zmínil problematiku tzv. mobbingu, tedy obdobu šikany, která existuje ve světě dospělých. Jde o systematické zákulisní intrikování, omezování až teror ze strany kolegů přímo na pracovišti. Na rozdíl od šikany, která způsobuje oběti zjevné, okamžité utrpení je mobbing dlouhodobější, rafinovanější proces, který uštěďruje rány především duši své oběti.

CÍL PRÁCE

Rád bych objasnil nepochopitelné a paradoxní vnitřní vazby, které se vybudují mezi obětí a agresorem. Chci ukázat, jak citlivé je toto téma, jak složité je odhalení a hlavně řešení.

Tato práce by měla sloužit k bližšímu pochopení problému, pro rodiče by mohla být jakýmsi vodítkem / návodem/ ať už při rozpoznání šikany u svého dítěte, jak se zachovat po tom, co se o týrání svého dítěte dovědí. Chci také poukázat na správné řešení dané situace.

1. Vymezení pojmů

1.1 Definice šikany

Slovo šikana pochází z francouzského slova schicane, což znamená zlomyslné obtěžování, týrání, sužování, pronásledování, byrokratické lpění na literě zákonů a předpisů.

Šikana je patrně nejrozšířenější z problémů ohrožujících duševní a mravní vývoj školních dětí. Její často závažné formy zůstávají před dospělými dlouho utajeny. V dnešní době není žádná škola proti šikaně imunní. Školy a školská zřízení mají povinnost přecházet všem náznakům agresivity a všem způsobům šikanování mezi žáky. Nebezpečnost působení šikany je v její latenci, dlouhodobosti a závažných následcích. Ne všichni zainteresovaní pracovníci si totiž nebezpečnost tohoto jednání plně uvědomují. Jsou zde snahy šikanu omlouvat a bagatelizovat z nejrůznějších důvodů. Nejsnazší je nic nevidět a neslyšet ve snaze nepoškodit „dobré jméno“ školy. Je možné se však také setkat s případy, že učitel se ve snaze zabránit delikventnímu jednání dětí o tomto zmíní na rodičovské schůzce a požádá rodiče o pomoc. Avšak se zlou se potáže, protože „na výchovu je zde přeci škola a ta odpovídá za chování žáků“.

Šikana je zvláštním případem agrese. Kde se tedy v lidech bere? Máme sklony k tomuto jednání již vrozené, nebo se agresivními stáváme v průběhu života pod vlivem

postupně získávaných zkušeností. Psychologové uvádějí, že agrese je stejně jako většina ostatního lidského chování naučená i na základě zkušeností, že se agrese vyplácí. Pomocí agrese se podaří vynutit si na druhém nějakou výhodu. Z dítěte se stává agresivní člověk postupně. Zapamatovává si způsoby svého jednání, při kterých dosáhlo úspěchu a následně se rozhoduje, který ze způsobů má použít, aby dosáhlo svého cíle. Využívá i toho co vidí kolem sebe, napodobuje-chování dospělých. Nejprve v rodině ve škole, ale také sledováním televize, kde zpravidla úspěchu dosahuje jedinec agresivitou a je za to odměňován pochvalou, uznáním či materiálně. V souběhu s uvedeným na dítě působí i názory a postoje okolí ve kterém žije, které bych nazval jako pozitivní prvky výchovy. Mám na mysli základní zásady slušnosti, úcty k hodnotám atd.. Ze souhrnu takto získaných zkušeností si dítě odvozuje a vybírá způsoby svého chování, dospívání k názorům a řeší vzniklé situace. Nejde ovšem o to, jaké názory nebo hodnoty teoreticky uznává, protože ví, že se to tak má, ale o to, jaké ve skutečnosti uplatňuje. Prvky agresivity se pak projeví v jednání dítěte zejména tam, kde nepociťuje nad sebou dohled a rozhodlo se prosadit svůj názor i přes odpor druhé strany. Nebezpečnost jednání je i v tom, že se jedná o opakování ubližování, které trvá měsíce, nebo i léta. Agresoři se často sdružují a útočí ve skupině. Oběť je zpravidla z nějakého důvodu bezbranná. Může se jednat o fyzicky slabého nebo neobratného jedince, bázlivého nebo jiným způsobem se vymykajícím průměru v kolektivu. Formy šikany jsou pestré a často nabývají na brutalitě. Od poškozování či ničení věcí, nadávání, fackování, vynucování si plnění úkolů, nošení svačin, vybírání peněz až po hrubé fyzické útoky (řezání, pálení, údery prutem). Pro oběť je nesmírným utrpením nejen zažívání ponížení a bolest, ale zejména strach z toho, že se útok bude kdykoliv opakovat. V tom je rozdíl od běžné klukovské rvačky, i když jeden ze soupeřů je o něco málo slabší. Důvod k napadení vzniká impulsivně a končí.

Ke školní šikaně někdy dochází v ústraní, kam učitelé nechodí. Velmi často se však toto odehrává ve třídě za přítomnosti většiny kolektivu. Zpravidla se nikdo z nich nepostaví na ochranu napadeného spolužáka ze strachu, aby se oni sami nestali obětí, nebo proto že obětí je z nějakého důvodu jim nesympatický spolužák (fyzicky slabý, dobře se učí – „šplhoun“). Velmi často se pak stává, že část kolektivu se takovýmto jednáním dobře baví, nebo se na šikaně nepřímou podílí. To může být i hlídání u dveří třídy a varování v případě, že se blíží učitel. Šikana může být i rasisticky zaměřena pokud se takový žák ve skupině nachází. Od pasivního odmítání sedět s ním v lavici, přes zakazování s takovým žákem kamarádit až po již uvedené útoky. Šikana může mít také

skrytou „tichou“ formu, vyplývající z rozdílného sociálního postavení rodin je na první pohled méně agresivní. Žáci z bohatších rodin vyžadují za věci i peníze různé služby od jiných žáků. Zejména v případech, kdy „agresor“ nemůže užít sám fyzického nátlaku, nebo „oběť“ je schopna se takovému násilí ubránit, ale za úplatu je ochotna se podvolit.

Říčan se domnívá, že šikanu lze definovat takto: „Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepříjemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených jedinců.“¹⁾

„Šikana je hovorný výraz pro pronásledování, záměrné, zbytečné obtěžování, nespravedlivé obviňování, trestání týrání.“²⁾

„Šikanování je fyzické, psychické či kombinované ponižování žáků obvykle jinými žáky, vzácně dospělými. Probíhá buď v dyádě nebo ve skupině.“³⁾

„O šikaně hovoříme tehdy, jestliže jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně týrá a zotročuje spolužáky a používá k tomu agresi a manipulaci.“⁴⁾

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrášovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to účelné a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v době bití, vydírání, loupeží poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.“⁵⁾

Tak zní několik definic na toto téma. Samotná definice nemůže samozřejmě vyjádřit to, co se ve skutečnosti za pojmy agrese a manipulace skrývá.

1) Říčan, P. – Agresivita a šikana mezi dětmi, Praha 1995, str. 26

2) Klimeš, L. – Slovník cizích slov, Praha 1981, str. 704

3) Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. – Pedagogický slovník, Praha, Portál 1998, str. 247

4) Kolář, M. – Skrytý svět šikanování ve školách, Praha 1997, str. 20

5) Metodický pokyn Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy č. 28275/2000-22

1.2 Znaky šikany

Velmi často panuje obecná neshoda při posuzování, co šikana je a co není. Šikanování je akt, při němž jednotlivec nebo skupina dětí, které jsou označovány jako agresori nebo útočníci, napadnou jiné dítě nebo skupinu dětí, a ty nazýváme oběťmi. Někteří autoři se snaží pod tento pojem zahrnout co nejširší okruh jevů. Pro některé sem patří i drobné intriky a pomluvy, které jsou běžnou technikou u dívek, pro jiné je to zase jednorázové týrání spolužáka. Aby situace mohla být brána jako šikanování, musí splňovat minimální čtyři základní podmínky vedle dalších projevů:

První podmínkou je, že se jedná o nepoměr sil mezi agresorem a obětí. To znamená, že jeden z účastníků musí být oproti druhému něčím znevýhodněn. Jeho handicapem může být fyzická slabost či neobratnost, izolovanost v kolektivu. Říčan tuto agresi nazývá „asymetrickou“. (Říčan, 1995 str. 28)

Druhou podmínkou je, že vztahy ve skupině musí být rovnocenné, například školní skupiny dětí a mládeže, sourozenci v rodině a jiné. V případě vztahu podřazenosti a nadřazenosti je takovéto chování nazýváno zneužívání moci.

Třetí podmínkou je, že v motivu jednání agresora je patrný úmysl ublížit druhému, ať už fyzicky nebo psychicky. Šikanující útočník tedy nepoužívá agresi k dosažení určitého cíle, ale s úmyslem ublížit. Proto nelze mezi šikanu zařadit například rvačku mezi dvěma spolužáky.

Čtvrtou podmínkou je, jedná-li se o opakované ubližování. Jednorázová akce se většinou za šikanování nepovažuje. Přesto někteří autoři jako šikanu označují i jednotlivé události, kdy jde o zvláště kruté ublížení, které se zatím neopakovalo.

1.3 Projevy šikany

Šikana se tedy projevuje v několika formách. Rozlišují se tři základní formy šikany- fyzická, psychická a verbální. Jejich projevy se dále rozdělují na přímé a nepřímé. Tyto mohou vypovídat o tom, které dítě by se mohlo stát objektem šikanování. Přímá a nepřímá šikana se často vyskytuje současně.

Přímé známky šikanování může učitel v chování žáků zaregistrovat. Patří sem posměch a posměšné poznámky na adresu dítěte, pohrdavá kritika dítěte, příkazy, které

dostává od jiných dětí a jímž se podřizuje, násilné útoky vůči osobě dítěte, které neoplácí, poškozování oděvů a osobních věcí, opakované rvačky, v nichž jeden z účastníků je výrazně slabší, vydírání, vyhrožování a omezování svobody.

Nepřímé známky šikany jsou jevy, ze kterých se může usuzovat, že je dítě šikanováno, ačkoliv není bezprostřední svědectví šikanování. Dítěti není ubližováno přímo, ale zprostředkovaně, a to různými pomluvami nebo vyloučením ze skupiny.

Některých nepřímých známek si může všimnout i pedagog ve škole. Pokusím se zde uvést několik nejvýraznějších příkladů. Dítě je o přestávkách často samo, ostatní o ně nejeví zájem, často vyhledává blízkost učitelů. Má-li promluvit před třídou, je nejisté a ustrašené. Působí smutně až depresivně, stísněně, bývá často plačtivé.

1.4 Šikana jako závislost

Od počátečního rozdělení žáků na „silné“ a „slabé“ vzrůstá mezi skupinami oboustranná překvapivě silná vazba. Navzájem se potřebují. Je-li vůdce, který vládne, ze školy vyloučen nebo odejde, potom je často „slabými“ okamžitě podbízivě alternován do jeho role jiný představitel „silný“.

Při pokročilých stádiích šikanování se „běžné“ hraní a experimentování se strachem zvrtné v závislost mezi agresorem a obětí. Agresor si připadá jako „king“. Z této pozice nadčlověka vychutnává strach oběti, tuto slast často nedokáže ani pojmenovat, nicméně ona ho čím dál víc ovládá. Je nutkán ke zdokonalování a stupňování utrpení obětí, stále více oběť potřebuje, je na ni závislý. Stupňování brutality agresora vede u oběti nečíslně k prolomení křehké obrany vůči tělesné a psychické bolesti. Následkem může být až externí forma závislosti-identifikace s agresorem: oběť považuje agresora za kamaráda a obdivuje ho. Poslouchá ho na slovo a odezírá co má udělat. Pedagogové se nesmějí nechat zmást a přijmout vnější zdání, že si oběť za všechno může sama. To že je někdo slabý“, není žádná věda. Rozhodně nikdo nemá právo fyzicky ani psychicky týrat druhého člověka. Často se stává, že oběti tvrdé šikany po zahájení trestního řízení své původní výpovědi odvolávají, přesto že jim hrozí trestní stíhání pro trestný čin křivého obvinění a křivého svědectví. Soudci se zlobí a nemohou to pochopit.

2. Vývojové stupně šikanování

2.1 Vnější pohled pro praxi

Vnější pohled na šikanování nám slouží při zachycení alarmujících nebo nepřímých varujících Signálů k rychlému orientačnímu posouzení situace. Na počátku se opřeme o nejnápadnější zřetelné projevy násilí a posoudíme, zda jsou přítomny významné znaky šikanování: záměrnost, opakování (není podmínkou), nepoměr sil a samoučelnost agrese.

Naši schopností uvidět varující signály napomůže rovněž dobrá „mapa“ vnějších projevů šikanování. V tomto smyslu nám poslouží přehled konkrétních typů agresí a manipulací, které jsou rozděleny do pěti skupin.

Za nejpraktičtější považuji tzv. trojdimensionální „mapu“, podle které lze projevy šikanování členit na:

1. přímé a nepřímé,
2. fyzické a verbální,
3. aktivní a pasivní.

Nepřímé znaky šikany

V chování dítěte se v důsledku šikany mohou postupně objevit některé známky, které by nám, pokud věnujeme dítěti přiměřenou pozornost neměly uniknout, ať už jsme v pozici rodiče nebo pedagoga. O tom, že je dítě šikanováno se však často nedozvíme jednak proto, že si tuto možnost nechceme připustit a také proto, že dítě o svém utrpení a svém ponižování odmítá mluvit, neboť při tomto vyprávění ztrácí poslední zbytky sebeúcty. O jaké známky - varovné signály jde...? Patří sem tzv. nepřímé známky šikany, na které nás mohou upozornit ukazatele vztahující se k chování dítěte a k chování jeho blízkého okolí.

- Tělesné potíže spojené s nechutí a strachem jít ráno do školy.
- Ztráta zájmu o učení a zhoršení prospěchu ve škole.
- Záškoláctví.

- Chybění přátel.
- Nejisté a ustrašené vystupování.
- Časté bolesti hlavy a břicha bez lékařského nálezu.
- Snaha zůstat o přestávkách ve společnosti učitelů.
- Návrat ze školy pozdě, vyhladovělý, s poškozenými osobními věcmi nebo oděvem.
- Opakované ztráty peněz a osobních věcí.
- Požadování peněz pod různými záminkami nebo domácí krádeže.
- Modřiny, odřeniny nebo jakékoliv stopy po tělesném násilí.
- Šikanování sourozenců nebo jiných dětí.
- Poruchy spánku a noční můry.
- Ztráta nálady, smutek a apatie.

Přímé znaky šikanování

Přímé známky šikanování vyplývají ze způsobu, kterými k šikaně dochází. Patří k nim:

- Zesměšňování.
- Nadávání a neustálé kritizování.
- Ponižování před vrstevníky.
- Poškozování oděvu a osobních věcí.
- Ignorování a pohrdání.
- Vydírání.
- Vyhrožování.
- Omezování svobody.
- Bití a jakékoliv tělesné napadání.
- Nucení k používání alkoholických nápojů a drog.
- Nucení k sexuálním praktikám.

Kombinacemi těchto tří dimenzí vznikne osm druhů šikanování. Díky této citlivé klasifikace lze dobře postihnout odlišnosti u různých typů šikanování, například mezi dívkami a chlapci.

Osm druhů šikanování

Příklady projevů

Fyzicky pasivní nepřímé

Útočníci oběť věsí do smyčky, škrtí, kopou, fackují.

Fyzické aktivní nepřímé	Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice. (fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů)
Fyzické pasivní nepřímé	Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod (odmítnutí splnění požadavků)
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv. Patří sem, ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách apod.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou obětí, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho co udělali její trýznitelé.

2.2 Šikanování jako porucha vztahů ve skupině

Posledním pohledem na tento fenomén je jeho pochopení jako **onemocnění celé skupiny**. Šikanování není nikdy pouze záležitostí agresora a oběti. Neděje se ve vzduchoprázdnu, ale v kontextu vztahů nějaké konkrétní skupiny. V tomto smyslu je šikanování vždy těžkou poruchou vztahů skupinového organismu, který podlehl infekci. Vztahy při šikaně mají svou vnitřní dynamiku a svůj zákonitý vývoj. Jaké tedy jsou zákonitosti vývoje šikany ve skupině? Můžeme je rozdělit do pětistupňového schématu.

2.3 Pět stádií onemocnění

Schéma zachycuje negativní proces, který křiví vztahy mezi členy skupiny. Jinak vyjádřeno, postihuje vnitřní pohyb směřující k totálnímu přijetí postojů, norem a hodnot

šikanování žáky. Tento chorobný proces je pravým opakem budování komunity, jehož cílem je bezpečné soužití a tvořivý přesah osobních individuálních rozdílů.

První stádium: zrod ostrakismu

Kde se tedy šikanování ve zdánlivě zdravých kolektivech bere? Výskyt šikany se může objevit téměř v každé skupině. Není k tomu zapotřebí nějakých výjimečných podmínek, jako například přítomnost patologického sadisty nebo absence kázně. Podmínky vzniku mohou být zcela běžné a nenápadné, ba dokonce kázeň ve skupině může být dobrá a iniciátoři šikany jsou zcela obyčejní chlapci nebo dívky z obyčejných rodin. V každé školní skupině se vždy při „hře se strachem“ záhy objeví jednotlivci, kteří jsou nejméně vlivní a oblíbení, ti kteří se nacházejí na tzv. sociometrickém chvostu. V odborné literatuře se takový jedinec označuje různě, například obětní beránek, černá ovce, outsider, omega, marginalizovaný jedinec apod. Při tradičním způsobu výchovy, která cíleně nepracuje se vztahy mezi žáky, všichni jednotlivci, kteří se dostanou na chvost skupiny, zakoušejí prvky šikanování, tzv. **ostrakismus**.

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen necítí dobře – je neoblíbený a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod.

Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stádium: fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Je to přítomnost několika výrazně agresivních asociálních jedinců a v rámci své „přirozenosti“ od samého počátku používají násilí pro uspokojování svých potřeb. Zážitek, jak chutná moc, když bijí a týrají někoho slabého a ustrašeného může vyvolat u disponovaných jedinců prolomení posledních zábran, začínají své agresivní chování opakovat. Velmi nepříznivou variantou je situace, kdy násilí začne praktikovat vůdce a sociometrická hvězda skupiny jako úlevnou zábavu nebo prostě jen pro obveselení okruhu svých obdivovatelů. Další vývoj do značné míry závisí na míře pozitivního zaměření skupiny a na postojích žáků k šikanování. V případě, že ve skupině existuje soudržnost, kamarádské vztahy

a převažují pozitivní morální hodnoty, pokusy o šikanování neuspějí. Ostrakismus může přerůst do dalšího stádia. Důvodů bývá více, dvě časté příčiny se nezdá vzájemně podmiňují:

1. **V náročných situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci instinktivně sloužit jako jeho ventil.** Spolužáci si na nich odreagovávají své nepříjemné pocity například z očekávané těžké písemné práce. Jedna oběť to vystihla velmi trefně: Prodělal jsem klasický týden. **Čím víc dní byli ve škole – středa, čtvrtek, pátek – tím víc si potřebovali na mně vylepšovat náladu. Těšili se, že mě zmasírujou?**
2. **V jedné třídě se sejde několik výrazně agresivních asociálních jedinců a v rámci své „přirozenosti“ od samého počátku používají násilí pro uspořádání svých potřeb.** V tomto případě je v popředí krajně nepříznivá konstelace žáků. Zážitek jak chutná moc když biji a týráš někoho slabého a ustrašeného, může vyvolat u disponovaných jedinců prolomení posledních zábran začínají své agresivní chování opakovat. Velmi nepříznivou variantou je situace, kdy násilí začne praktikovat vůdce a sociometrická hvězda skupiny jako „úlevnou“ zábavu nebo prostě jen pro obveselení okruhu svých obdivovatelů.

Další vývoj do značné míry závisí na míře pozitivního zaměření skupiny a na postojích žáků k šikanování.

Třetí stádium: klíčový moment – vytvoření jádra

Jestliže se nepostaví pevná hráz přitvrzeným manipulacím a mnohdy i počáteční fyzické agresi jednotlivců, často se utvoří skupinka agresorů, „úderné jádro“. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“.

V tomto klíčovém momentu se rozhoduje, zda se počáteční stádium přehoupne do stádia pokročilého. Skupina je již v hrubých obrysech rozdělena na podskupiny a „kliky“, které podle svého charakteru různými způsoby bojují o vliv. Jestliže se nezformuje silná

pozitivní podskupina, která bude alespoň rovnocenným partnerem ve vlivu a popularitě svých členů podskupině tyranů, tažení tyranů může nerušeně pokračovat.

Někdy vznikne křehká rovnováha mezi dvěma nejsilnějšími podskupinami a násilí se dočasně zastaví. Lehce však dojde ke zvrtnutí, například po příchodu dalšího agresora nebo „typické“ oběti převedené z jiné školy.

Čtvrté stádium: většina přijímá normy agresorů

V případě, že není ve skupině silná pozitivní podskupina, činnost jádra agresorů může bez odporu pokračovat. Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem.

U členů skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná normám vůdců. To, co hlásají pedagogové, ustupuje zcela do pozadí. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají přitom uspokojení.

Páté stádium: totalita neboli dokonalá šikana

Agresoři sami sebe označují za **nadlidi, nacisty, plantážníky, krále, velkoknížata, kingy, mazáky** a své oběti za **podlidi, židy, negry, poddané, nevolníky.**

V malé skupině zcela vítězí zlo, nápadně podobné fašismu s jeho ideologií pánů a otroků. Původně neutrální nebo mírně nesouhlasící členové skupiny jsou stále konformnější: se zájmem přihlížejí, případně se stále aktivněji zapojují do týrání nebo už také šikanování realizují. Brutální násilí se začíná považovat za normální, dokonce za výbornou legraci.

Otroci jsou stále závislejší a ochotnější dělat cokoli. Neúnosnost utrpení řeší únikem do nemoci, neomluvenou absencí, odchodem ze školy, pokusem o sebevraždu, případně se zhroutí.....

Na pátém stupni destrukce je hrozné to, že všichni členové skupiny – včetně týraných a terorizovaných žáků – normy šikanování přijmou za své nebo je alespoň zcela respektují.

U některých se dokonce vytvořila jakási vnitřní komunikace, či lépe „pseudosvědění“, které absurdně káralo negativní pocity a myšlenky o agresorovi.

3. Aktéři šikany

3.1 Agresor

Prvotním hnacím motorem šikanujících je strach a nejistota. Agresoři to však umí skrývat a stávají se, alespoň v dané konstalaci. Vždy těmi silnými.

Jednotlivci či skupině, která šikanuje, se říká agresoři. Dítě, které začne se šikanou, v tomto jednání často pokračuje, a to i v jiném prostředí. Je-li přeloženo nebo přestoupí-li na jinou školu, často se projeví stejným způsobem i v novém působišti. Vždy si nějaký důvod najde.

Pokud se jedná o fyzickou stránku, není těžké uhodnout, že ve většině případů půjde o nadprůměrně tělesně zdatné, silné a obratné jedince. Typická je pro ně touha dominovat, ovládat druhé a bezohledně se prosazovat. Snadno se urazí a mají sklon vidět agresi proti nim i tam kde není. Nemusí tomu tak ovšem být v každém případě. Inteligence spojená s krutostí a bezohledností může také plně vyvážit nedostatek fyzické síly. Aktér šikany (agresor) může pro svůj záměr získat celou skupinu proti níž je oběť bezbranná. Dokonce může vše vymyslet, zorganizovat, ale oběti se přitom ani nedotkne.

Velkým omylem by však bylo podezírat všechny tělesně silné jedince ze sklonu k šikanování. Většina takto zdatných dětí je neagresivní, průměrná a nedopouští se agrese o nic víc ani míň než ostatní.

Pokud se jedná o duševní vlastnosti, je třeba poukázat na dost rozšířený názor, že typický agresor si šikanou kompenzuje nějaký svůj handicap, že je tvrdý právě proto, že trpí pocity méněcennosti, závidí úspěchy svým spolužákům. Takovýchto agresorů je však maximálně pětina (Britové Stephenson a Smith mluví o zvláštním typu „úzkostného agresora“).

Někteří si pak myslí, že agresoři, kteří krutě šikanují jsou agresivní psychopati a jejich oběti jsou považovány za lidi, kteří neobstáli v přírodním a společenském výběru. Vzhledem k četnosti agresorů bychom se museli domnívat, že do našich škol mají normální děti vstup zakázán.

Iniciátoři a aktivní účastníci šikany se od ostatních zásadně neliší. Jsou „pouze“ více egoističtí a egocentričtí. V každém člověku je v nějaké míře agrese a krutost, která proto nemá větší zábrany k bujení.

Šikany se tedy většinou dopouštějí sebejistí a neúzkostní jedinci. Ti počítají s podporou nebo minimálně loajalitou nejbližšího okolí a pomocí slovní agrese, psychického či fyzického násilí zvyšují své sebevědomí a uspokojují potřebu zviditelnění své osoby či pozice ve skupině. Mají vyvinuty smysl vycítit šanci, oběť, její neschopnost se účinně bránit, což se jim obvykle při prvním pokusu potvrdí. Mlčení oběti si zajišťují jednak fyzickou silou, především ale psychickým terorem, který je při troše šikovnosti a vhodné sociální pozici agresora prakticky nedokazatelný. Jedná se tedy o problém morálky a duchovního rozměru člověka.

3.2 Osobnost agresora

Osobnost agresora (iniciátora šikany) může mít několik různých podob. Jedním z majoritních společných znaků agresorů je absence morální výchovy a morálních hodnot. Jejich příčiny je možné hledat již v rodině; nezřídka bývají agresori dětmi rodičů – agresorů a postrádajících morální uvědomění. Dr. Kolář: „Při setkání s agresory bylo vždy zarážející, že tito mladí lidé neměli žádné vědomé pocity viny, netrápili se skutečností, že někomu ublížili, a zasloužený trest vnímali jako křivdu. Těmto jedincům znásilňujícím slabé chyběl jakýkoliv náhled na nemorálnost jejich jednání“.

Dr. Říčan se domnívá, že o obecnější charakteristiku agresorů je možné se pokusit za předpokladu, že „sklon šikanovat není něčím krátkodobým, nýbrž že má určité trvání, stabilitu v čase.“ Dokladem psychické determinace k šikaně jsou případy agresorů, kteří jsou pro šikanu např. přeloženi z jednoho diagnostického ústavu do druhého a tam po nějakém čase opakují své chování.

Fyzická stránka agresorů není určujícím jevem! Pro určitou skupinu agresorů ano, ale je scestné domnívat se, že každé robustnější dítě je agresivní. V praxi má z takto somaticky determinovaných dětí sklon k agresivitě a šikaně zhruba jedna pětina.

3.2.1 Fyzické vlastnosti agresorů

Většinou jde o fyzicky zdatné jedince, silné, obratné a sportovně nadané, hlavně co se chlapců týče. V tělesné výchově patří k tahounům, při míčových hrách bývají kapitány družstev a jsou uznáváni ostatními jako silní a schopní. Ovšem fyzická zdatnost není samozřejmě podmínkou. Sílu a svaly může dost dobře, a někdy i lépe, nahradit inteligence spolu s krutostí a vynalézavostí. Agresor může využívat sílu jiných dětí tím, že zorganizuje šikanování tak, aby se oběti on sám vůbec nedotkl. Sice vše řídí, ale násilí se dopouštějí jiní. Že agresory bývají tělesně zdatní jedinci ještě ale neznamena, že všichni, kdo jsou silní, musí být automaticky potencionální agresori.

3.2.2 Duševní vlastnosti agresorů

Obecně se prohlašuje, že agresori jsou právě nešťastné děti, které si léčí své komplexy, jejich tvrdost je jen navenek, kdežto uvnitř jsou to děti bez sebevědomí, trpí pocity méněcennosti, protože nemají tak dobrý prospěch a podobně. Takhle vyličených agresorů je však naprostá menšina, podle Pavla Řičana jde o nanejvýše pětinu a jedná se o tzv. typ úzkostného agresora. Je pravda, že nešťastní jsou. Ale ne proto, že mají nejhorší prospěch. Jsou to mladé duše, které se z nějakého důvodu nedokázaly přijmout, nemají se rády a tím pádem nemají rády ani své okolí.

Podle výzkumů se ukázalo, že je sice pravda, že agresori mají většinou horší průměr, ale není to důvod jejich agresivity. Ve většině jde právě o velmi sebevědomé a ničím neohrožitelné děti, které mají neovladatelnou touhu dominovat, mít moc nad někým jiným, ovládat druhé a prosazovat své zájmy. Jsou často urážlivé, v ubližování vidí zábavu a mají z toho radost a potěšení. Hlavním společným znakem je naprostá absence morálních hodnot. Jsou sobecké, egocentrické, bez schopnosti soucitu a empatie. Nemají vypěstovanou úctu k člověku, jeho právům a názorům.

3.2.3 Agresor a jeho rodinné prostředí

Podle odborníků se sklony k agresivnímu jednání vytvářejí již v předškolním věku, kdy určitou roli hrají nejen temperamentové dispozice jako impulzivita, vznětlivost a snížená schopnost odhadnout následky svého jednání, ale především styl rodinné výchovy. Nejvíce dítě poškodí „nedostatek vřelého zájmu, citový chlad, ponižování, lhostejnost až nepřátelství, prudké výbuchy negativních citů nebo dokonce nenávist. K tomu často přistupuje fyzické i psychické násilí: bití, kruté tělesné tresty, nadávky, ponižování.“

V mnoha případech agresori pocházejí z rodin s egocentrickým typem výchovy, ve kterých se rodiče svému dítěti podřizují. Dítě velmi brzy zjistí, že rodiče jsou citliví na slzy, pláč nebo naopak křik a využívá této zkušenosti, kterou přenáší i na své okolí. Dítě je vedeno k tomu, aby se vyhnulo konfliktům. Nemusí se přizpůsobovat ostatním, neboť se předpokládá, že se ostatní přizpůsobí jemu. Takové dítě úspěch přičítá sobě, ale při neúspěchu hledá viníky kolem sebe, nikoliv v sobě. Tyto děti se velice často snaží vypadat dobře na účet ostatních a samy ostatním nic neposkytují a pouze je zneužívají. Děti, které pocházejí z rodin, v nichž jsou vystaveny tělesnému násilí, často trpí pocity méněcennosti, nejistoty, nejsou schopné navazovat běžné kontakty.

Sebevědomí si zvyšují tím, že ponižují někoho jiného. Rodiče si cení jejich úspěchu a nikoli jich samých.

Na šikanování má vliv i sociální vrstva, ze které dítě pochází. Ukazuje se, že mnoho agresorů je z rodin podnikatelů, kde rodiče se svým dítětem příliš nevěnují, což se jim snaží vynahradit vysokými částkami kapesného

3.3 Typy agresorů

1. **typ:** Hrubý primitivní, impulsivní, s kázeňskými problémy narušeným vztahem k autoritě, někdy zapojený do gangů

forma šikanování: masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování druhých.

Rodinná výchova: rodiče spíše s násilnými sklony.

Agresivita představující sklon překračovat určitou skupinu pravidel pro soužití obvykle má tendenci překračovat další pravidla: Zlomyslně nebo „pro zábavu“ ničit věci, ignorovat soukromé vlastnictví, podvádět... Konkrétní podoby a projevy násilí (přímé fyzické násilí, „podvodničení“...) jsou determinovány osobnostními složkami (inteligence, tělesná síla...). Zkrátka malý asociál bude buď rváč anebo podvodníček; záleží na konkrétním jedinci, jeho dispozicích a příležitostech. Ovšem svědomí u těchto jedinců je zakrnělé, ačkoli hraje při vývoji osobnosti stále významnější roli.

Existuje „speciální typ“ agresora – „nohsled“. Jedinec nevyvolávající sám šikanu, ale konformně se k ní připojující, mnohdy ze strachu, aby se sám nestal její obětí.

- 2. typ:** Slušný, kultivovaný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu

forma šikanování: násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se bez přítomnosti svědků

rodinná výchova: časté uplatňování náročného a důsledného přístupu až vojenského drilu bez lásky

- 3. typ:** Srandista, optimistický, dobrodružný, oblíbený, se značnou sebedůvěrou, vlivný

forma šikanování: šikanuje pro pobavení sebe a ostatních

rodinná výchova: v rodině není na první pohled znát zřejmá patologie, rodiče ho mají rádi, jsou ale hodně zaměřeni materiálně a konzumně, v rodině chybí duchovní a morální rozměr

Jako celkové shrnutí charakteristiky možných iniciátorů šikany lze uvést toto: Narušení jedinci s nízkým morálním koeficientem, respektem k hodnotám, citovou subdeprivací, poznamenání špatným rodinným zacházením a výchovou, v dětství byli často krutě trestáni, ponižováni, pociťovali citový chlad, odmítání, nenávisť, mnohdy jim bylo násilí prezentováno jako cosi „chvályhodného“ či jako prostředek pro dosažení cíle. Otec byl obvykle chladný až nepřátelský, brzdící autonomii dítěte. Agresoři jsou často vznětliví a impulzivní, mají horší povědomí o možných následcích vlastního jednání, mnohdy nadprůměrně inteligentní nebo právě naopak – primitivní a omezení, často využívají svého vlivu na ostatní a osnovují šikanu jako „velitelé“, touží po moci, nadvládě nad ostatními, mají sklony k sadismu, často se vyskytuje sobectví a sebestřednost, sexuální deviace, homosexuální sklony, v pozadí mnohdy velký strach.

A kdo jsou tedy ti, kteří jsou nejčastěji terči tohoto defektního chování? Postihnutí osobnosti šikanované je obtížnější, než agresorů, neboť jeho variabilita je širší než u předchozích. Za poměrně výstižné se považuje Kolářova poznámka: „Téměř každá skupina si najde nějakou tu menší oběť a kritéria tohoto „vyznamenání“ jsou velmi rozmanitá. Navíc někdy není důležité, jaká oběť je vlastně je, její výběr je naprosto nahodilý. Při troše smůly se může obětí šikany stát kterékoliv dítě.“

Psychická determinace obětí je rovněž nepřekvapivá: opožděný duševní vývoj, jeho projevy v dezorientaci v sociálních situacích a vztazích – naivita, těžkopádnost, závislost, vyšší sugestibilita. Mentálně nejslabší žák je vždy ohrožen – je „slabý“.

Jako výčet dlouhodobě patrných determinací „chronických“ obětí šikany lze uvést: od dětství patrná bojácnost a opatrnost, bázlivost, tichost, plachost, citlivost, nízké sebeprosazení, nízké sebevědomí, sklon k zahanbenosti, submisivnost, nízká sebeúcta, citlivost k posměchu a ztráta sebekontroly (jeho chování při šikaně poskytuje dětem zábavnou podívanou), úzký vztah k matkám, pozice outsidera, osamělost (je často bez jediného kamaráda), neschopnost se přidružit, zaujmout, podělit se o hračku, poskytnout citovou odezvu; neschopnost vzbudit a udržet si sympatie dětí (i dospělých), mívá odmítavý vztah k násilí, často vedeni příliš úzkostlivými matkami.

Kdo bývá šikanován?

- nejslabší ze slabých
- vůbec neumějí skrývat strach a využívají strachu druhých
- magnetem chronicky šikanovaných dětí je jejich přílišná bojácnost
- slabá reaktivita v řetězových situacích
- bývají méně zdatní než agresori
- oběti bývají často nějak oslabené, mívají tělesný a duševní handicap nebo bývají mentálně zaostalí
- jsou odlišní od skupiny

Oběti rozdělujeme do těchto skupin.

- oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem

- oběti „silné“ a „nahodilé“
- oběti deviantní a nekonformní
- dále rozlišujeme oběti, které nemají ani jednoho kamaráda a oběti, které mají alespoň jeden pozitivní vztah

3.4 Metody agresorů k dosažení moci

Aby dosáhli iniciátoři šikany svého cíle, používají tzv. **násilnou indoktrinaci**. Jedná se o kombinaci dvou metod- vymývání mozku a psychické manipulace. Tato kombinace má obrovskou sílu. Velice rychle vede ke zlomení odporu celé skupiny a ke zlomení samotného myšlení. Je proto zapotřebí co nejrychlejší pomoci ze strany speciálně vycvičeného pedagoga nebo odborníka.

3.4.1 Vymývání mozku

Hlavními nástroji agresorů jsou v první řadě fyzické násilí a vyhrožování týráním. Tímto docílí zlomení vůle oběti a naprosté podřízení ostatních žáků. Oběť je systematicky týrána, je vystavena dlouhodobé a psychické bolesti a díky tomu dochází snadno k prolomení její obrany a zlomení její vůle. Následky mohou být poruchy spánku nebo nejrůznější psychosomatické potíže jako je bolest hlavy, břicha atd.

Dochází k vymývání mozku. Termín byl použit novinářem Edvardem Hunterem, když líčil osudy vojáků. Agresor používá násilí k tomu, aby oběti vnutil nějaké postoje a způsoby jednání, které by jinak oběť nikdy nepřijala za své. Oběť nepochopitelně za agresory chodí až „dolejš“, svůj čas tráví s nimi a doprovází ho na jeho cestě domů. Vždy však legrace, které spolu vytváří, končí tím, že je opětovně zbita.

3.4.2 Psychická manipulace

Psychická manipulace může mít až sílu hypnózy . K dosažení moci agresori nepoužívají jenom fyzické násilí, ale zbavují oběť schopnosti se sama svobodně rozhodovat. Slouží jim k tomu jakési přesvědčování, které není hned rozpoznatelné. Nutí oběť činit nesvobodná rozhodnutí. Pomocí negativní skupinové dynamiky, kdy je již

vysoce nepravděpodobné, že by se někdo iniciátorům postavil na odpor, využívají nerovnoprávnou komunikaci s obětí a hrají si na „kamarádké“ vztahy mezi sebou navzájem.

Čím více je s obětí manipulováno, tím více se prohlubuje závislost na agresorovi a upevňuje se věrnost totalitní ideologii šikanování. Proto jsou často díky „myšlenkové převýchově“ agresori označováni oběťmi za jejich dobrými kamarády a sympatické jedince. Manipulátorům stačí jen aby naznačili nějaké své přání a oběti okamžitě reagují. Takto věnují například své věci, svačiny a když se učitel zeptá, proč své jídlo dávají někomu jinému, vysvětlí svůj čin například tak, že ony nemají hlad a chudák agresor si zapomněl svou svačinu doma.

Celkem běžná je hra dvou agresorů na „Hodného a Zlého“. Jde o kombinaci vymývání mozku a psychické manipulace. Úkolem Zlého je oběť systematicky týrat a Hodný zde působí jako ten, co se zastává oběti. Pro oba hráče je to výborná legrace. Je možné hru zpestřit tak, že oběť Hodnému platí finanční hodnotu za to, že jí pomáhá a zastává se u Zlého. Neuvěřitelné je, že když dojde k odhalení šikany, oběť je schopna za svého Hodného agresora bojovat a vyprošovat, aby nebyl potrestán. Popisuje ho jako „bojovníka proti šikaně“.

Rozebereme-li obřad společného šikanování obětí, zjistíme že všichni účastníci týraní bývají jako v transu, jsou doslova pohlceni a fascinováni strachem oběti a tato skutečnost je dokáže velmi vzrušit. Jak se jejich stav transu zvětšuje, padají také všechny zábrany a přidávají se i ti, co do té doby jen přihlíželi.

Pokusím se vysvětlit, jak tato teorie vypadá ve skupině, kde je šikana. Vymývání mozku a psychická manipulace velmi řídí chování, myšlení i emoce jedince. Pokud se podaří změnit všechny složky, dochází k již zmíněným nepochopitelným změnám. Takže: podívejme se na žáka, u kterého dojde ke změně chování a připojí se k týrání spolužáka. Je zde rozpor mezi chováním a dalšími dvěmi složkami (myšlení a emocemi). Aby rozpor zmizel, složka myšlení a emocí se musí vyrovnat. Změní se myšlení- účast na ubližování si rozumově zdůvodní- a cítění- nepříjemné pocity se změní v příjemné.

Tyto změny nejsou prý náhodné. Dějí se proto, že si „přisluhovač“ snaží zachovat úctu k sobě a proto musí nesoulad vyladit, aby si nemusel přiznat, že je zmanipulovaný někým druhým, kdo nad ním má moc.

3.5 OBĚŤ ŠIKANY

Popsat typickou oběť je těžší než popsat typického agresora. Každá skupina si najde nějakou tu oběť a kritéria tohoto výběru jsou velmi rozmanitá. Nejdůležitější zjištění je, že obětí šikany se může stát kterékoliv dítě.

Přesto však existují typické oběti, které jsou opakovaně šikanované i po přestupu na jinou školu. Nejsou to nějakí defektní jedinci, jsou pouze nejslabší z nejslabších. Neumějí skrýt svůj strach a využít strachu druhých.

Nejsilnějším magnetem často šikanovaných obětí je jejich příliš viditelná bojácnost a slabá reaktivita v zátěžových situacích. Na rozdíl od agresorů ve střetech ztrácejí hlavu, propadají panice, hrůze, výčtkám a přílišné sebekritičnosti. Žáci, kteří jakoby přitahují násilí, nemusejí být vždy fyzicky slabí či jiným způsobem odlišní. Zpravidla ale bývají méně zdatní než agresori.

Existují rovněž určité charakteristiky, které zvyšují riziko, že někdo ze skupiny bude šikanován. Obětí se tak často stávají žáci nějak oslabení, často mívají nějaký tělesný nebo psychický handicap. Silní žáci (agresori) pak doslova větrí, aby zpozorovaného oslabení využili pro svůj prospěch.

Z tělesných handicapů se poměrně často vyskytuje malá fyzická síla, která se projeví při fyzickém střetnutí (neschopnost ubránit se), obezita, nějaká mimořádnost ve vzhledu (následky po operaci).

Pokud jde o psychické vlastnosti, bývá typická oběť šikany tichá, citlivá. Při napadení se často stáhne, ustoupí. Dále se zde musím zmínit o opožděném duševním vývoji, protože se nezřídka projevuje dezorientací v sociálních vztazích, naivitou, těžkopádností. Je zde totiž velké nebezpečí, že takový žák bude ponižován, zesměšňován a později tvrdě šikanován. Tato situace „mentálně nejslabšího žáka“ se vyskytuje na všech typech škol.

Obětí se také snadno stává **outsider** třídy. Bývá to dítě bez kamarádů, osamělé, neschopné se přidružit; dítě se protivným chováním, neschopné vzbudit a udržet si sympatie dětí.

Část obětí šikany provokuje agresi svým útočným chováním vůči ostatním dětem, které to dráždí. Jedná se o slovní, někdy i fyzické dorážení spolužáky, kteří mohou být i fyzicky zdatnější.

Zvláštní skupinou jsou oběti, které jsou současně agresory. Šikanování jiných se zúčastňují hlavně ve skupině. Bylo zjištěno, že tyto děti jsou výrazně neoblíbené v kolektivu.

Pro stanovení stupně připravenosti stát se obětí šikanování nejsou rozhodující pouze osobnostní vlastnosti či jednání obětí, ale existence a působení všech faktorů utvářejících situaci násilné interakce. To je agresivní chování pachatele, pasivní chování oběti a podmínky, v nichž k násilné interakci dochází (nevšímavost, lhostejnost spolužáků). Proto při vhodné konstalaci těchto spouštěcích faktorů hrozí šikana komukoli. Pocit osamocení a bezmoci je typickým průvodním projevem v prožívání oběti šikanování. „stejně s tím nic nenadělám.... nikdo mi nebude věřit....budou se mi mstít....“ Podobná a další zdůvodnění si nachází oběť pro svou pasivitu, neschopnost nebo jen neochotu se bránit.

Relativně novou vědou, která zkoumá vědeckým způsobem oběti trestných činů je **viktimologie**. Zajímá se o to, jakou roli hraje oběť v motivaci pachatele a jakým způsobem se „spolupodílí“ na jednání pachatele v průběhu trestného činu. Přirozeně nemá zájem zatížit oběť spoluvinou, a tím zbavit viny pachatele. „Pěstování viktimologie směřuje k vypracování poznatků o tom, jak se lze účinně vyhnout roli oběti a jakými preventivními opatřeními lze snížit riziko ohrožení. Zavádí se souhrnný pojem tzv. „**bezpečného chování**“.¹⁾ Jsou totiž místa a časové okamžiky, se kterými je spojeno větší riziko ohrožení. V případě, že se těmto místům a časovým okamžikům nevyhýbáme, zvyšujeme tím pravděpodobnost, že se staneme obětí některého z trestných činů.

3.5.1 Fyzické vlastnosti oběti

Obětí se může docela snadno stát dítě, které není stavěno, ať už fyzicky nebo na základě výchovy, na rvačky a běžné měření sil. Když se dítě neumí bránit, neumí vrátit ránu a hned se zalekne, může to být důvod pro to, aby se z něj stala budoucí oběť, protože agresor vytuší dobrou kořist. Ale tělesná slabost není podmínkou. Někdy skutečně jen stačí, aby se slabý ozval slovy a agresor si své plány převede na někoho jiného. Velkým rizikem je vzhled a hlavně jeho odlišnosti: barva vlasů, tvar obličeje, nosu, rovnátka, brýle, obezita.

3.5.2 Duševní vlastnosti obětí

Dítě může upadnout v nemilost jak díky pozitivním tak i negativním vlastnostem. Není žádný důvod, aby se nestalo obětí právě proto, že má nějakou přednost. Může jít o přemýšlivou povahu, dobrosrdečnost, kdy dítě neumí odmítnout. Důvodem může být i přílišná zralost na svůj věk nebo stačí jen kolektiv, ve kterém se nachází. Jemná povaha, která nedokáže držet krok s těmi divokými, nedokáže se smát hrubým vtipům a neuznává jisté chování, které je považováno za drsné nebo se k němu nevyjadřuje. Problém také může nastat, když je dítě pilné ve škole, učivo ho baví, je zvědavé a v hodinách klade učitelům otázky. Oběť bývá tichá, plachá, plačtivá, neschopna rozlišit co je legrace a co myšleno vážně, mívá nízké sebehodnocení, podceňuje se, stydí se vystupovat před ostatními. Objevuje se zde neschopnost zapadnout do kolektivu, zaujmout ostatní, jakékoliv protivné chování, které ostatní dráždí (i učitele).

Některé oběti mohou provokovat agresory svým útočným chováním, kdy je slovně napadají a i fyzicky dráždí. Pochopení tohoto chování bývá těžké pro učitele i pro psychology. Někdy se dokonce může stát, že oběť je zároveň i agresor. Tyto děti jsou v kolektivu značně neoblíbené.

3.5.3 Oběť a její rodinné prostředí

V rodinném prostředí, ze kterého šikanované děti pocházejí, nemusí chybět ani rodičovská láska ani komunikace. V některých rodinách obětí je často až příliš ochranná nebo dominantní matka, otec buď chybí, nebo je slabý a submisivní.

Čírtková, L – Policejní psychologie, Praha, Portál 2000, str. 179

Kolář, M. – Bolest šikanování, Praha, Portál 2001

Blažek, B. – Tvář v tvář obrazovce, Praha, Slon 1995

www.Seminárky.cz15.12.2003

Dítěti chybí v těchto případech mužský vzor, se kterým by se mohl identifikovat. Obava matky o dítě, přehnaná péče o něj a snaha odstranit z cesty všechny překážky způsobí, že se dítě nenaučí samostatnosti, samostatně rozhodovat a prosazovat v kolektivu svých vrstevníků.

Některé děti pocházejí z rodin, ve kterých byly vystaveny již od útlého dětství tělesnému násilí, trpí pocity viny a myslí si, že to je spravedlivý trest na nějaké provinění. Samy sebe vnímají jako nehodné lásky a často podléhají šikaně ze strany ostatních, protože ji považují za oprávněnou. Tím, že samy sebe vidí jako hloupé a nezajímavé, posilují své přesvědčení, že problém je v nich a nikoli v ostatních.

4. Role učitele při šikanování na školách

Učitel zpravidla provádí s žáky činnost výchovně-vzdělávací. Uskutečnění tohoto procesu však předchází splnění celé řady podmínek. Učitel musí výuku naplánovat, přijatelně zformulovat do podoby, kdy žák ji bude schopen a ochoten přijmout. Kromě těchto vzdělávacích aktivit provádí činnost diagnostickou, poradenskou, ale i sebevzdělávací. Výsledná činnost je závislá na takových faktorech, jako je odborná připravenost, motivovanost a flexibilita pro řešení náročných situací.

Také do oblasti šikanování může osobnost pedagoga zasáhnout a ovlivnit ji. Dnes bohužel pedagog někdy supluje i rodinnou výchovu, což znamená, že se na něho přesouvá i ta funkce, kterou by měli spíše plnit rodiče žáka. V současné době se na učitele kladou vysoké nároky na odbornost, schopnost správně a účelně zareagovat.

Pedagogové mají, na základě neustálé práce s žáky možnost tuto problematiku odhalit a pozitivně ovlivnit. Učitelé jsou považováni za dobré diagnostiky. Dokáží o žákovi v odborné terminologii mnoho povědět. Navíc mohou fungovat jako sociální pracovníci, neboť mají možnost získat základní data o žákovi, který se stal obětí nebo agresorem. Na základě těchto dat může stanovit hypotézu, která podpoří výběr vhodného opatření.

Pedagogové používají různá opatření. Někteří spíše trestají, jiní si uvědomují konečnost působení trestů a tak se snaží pracovat strategicky a cílevědomě. Učitel má daleko nejbližší k tomu vidět žáka, třídu a konfliktní situace očima dítěte.

Ve vztahu k agresorovi je možné vyslovit domněnku, že byl formován určitými rizikovými faktory výchovy. Mezi ně patří zejména negativní emocionální postoj rodičů k dětem, fyzické tresty, emocionální výbuchy, agresivita vůči dítěti. Znamená to, že žák byl přizpůsoben těmto vlivům, které určují jeho očekávání vztahu k dospělým. Do tohoto vztahu vstoupí pedagog, který takovému žákovi ukáže, že není vůbec špatný a sám se bude žákovi jevit jako vzor chování. Žák pocítí, že ani svět, ani dospělí nejsou špatní, že jim může důvěřovat a plnit jejich přání.

V celém pedagogickém procesu se uplatňuje učitelova osobnost. Pokud učitel projeví empatii vůči žákovi, můžeme tvrdit, že později dokáže s takovým žákem spolupracovat daleko lépe, než kdyby pouze vydával příkazy a zákazy. Ty ostatně žák pocítuje spíše jako shora autoritou stanovené, nikoli však vnitřně přijaté. Role učitele při šikanování by měla spíše svými možnostmi a schopnostmi vést ke zvládnutí tohoto chování. Učitel by ale neměl provádět jednotlivé zásahy bez závislosti na celé školní třídě. Autoritativní osobnost učitele se často domáhá pod násilím dopátrat viníka a jeho důvod k těmto činům. Pouze demokraticky zaměřený učitel dá žákovi prostor k vyjádření svého názoru. Důvody proč šikanuje jsou někdy velmi spletité, někdy je žák sám ani nezná. Jako vhodnou strategii doporučuje řada psychologů rozhovor. (Učitel by se měl formulace a výsledky dalších zjištění zaznamenávat. Měl by však dbát toho, aby se dané nerozšířily do míst, odkud by mohly žákům ublížit. Učitel může tímto způsobem získat nejenom řadu informací, nýbrž může žákovi pomoci při formulaci problému. Často se objevuje zvýšená agresivita ve vztahu k úzkostnosti, neurotickým stahům, proto by měl učitel tyto vzájemné vazby znát. Samozřejmě, že by měl také pracovat s dalšími odborníky. (Existuje poradenská služba pro pedagogy v Bílém bezpečí, která je zaměřena právě na šikanování na školách).

4.1 Prevence šikany na školách

V roce 2002 byla vypracována studie zaměřená na sociální klima v prostředí základních škol České republiky a na prevenci šikany. Hlavním cílem projektu bylo pozorování sociálního klimatu základních škol zařazených do programu „Škola podporující zdraví“ a kontrolních škol, které tento program nerealizují. Východiskem byla hypotéza, že výchova ke zdraví a zdravému životnímu stylu a pozitivní sociální klima je potřebným

základem, kterým škola předchází výskytu sociálně-patologických jevů a současně základem při kterém se podaří účinněji čelit těm jevům, které se přesto vyskytnou.

Byla ověřována hypotéza, zda škola, ve které je navozen pocit důvěry dětí pedagogům, vytvořena atmosféra pohody a klidu, pěstováno právní vědomí, mravní a morální hodnoty, **je správným východiskem pro efektivní prevenci sociálně-patologických jevů.**

Na základě této studie bylo mimo jiné zjištěno, že sociálně bezpečnější klima ve třídě je učitelem, který prokazatelně motivují žáky k pracovní aktivitě, omezuje zdroje šikany a v případě, že se příznaky šikany objeví, dává škole (třídě) mocnou šanci, že si s nimi dokáže poradit v počátečních stadiích.

Bohužel touto studií bylo také zjištěno, že došlo k více než stoprocentnímu nárůstu šikany oproti dosavadním průzkumům, které hovořili zhruba o 20 % výskytu šikany na školách v nejrozličnějších podobách. Zdá se však, že výsledky různých výzkumů se z důvodu rozdílné metodiky prakticky srovnávat nedají. Nedávno dokončená studie byla celonárodní, byla zaměřena na 2. stupeň základních škol, porovnávala 33 škol v programu „Zdravá škola“ s 33 kontrolními školami. Mezi více než šesti tisíci respondenty se paradoxně se šikanou setkala více dětí ze zdravých škol. Neznámo to ovšem, že by v těchto školách byla šikana častější. Děti jsou zde jen více vnímavější už k jejím zárodečným projevům. *Z nejnovější studie tedy vychází, že 41 % dětí se cítí být šikanováno, což představuje cca 600 000 žáků základních škol.* 14! Dětských agresorů přibývá, metody týrání jsou brutálnější a rafinovanější a někde mají až dokonce válečný charakter.

Zjištěné výsledky jsou využitelné pro další postup o potvrzení správnosti principů „Strategie prevence sociálně-patologických jevů u dětí a mládeže v působnosti resortu MŠMT na období 2001-2004“. Kvalitativní a kvantitativní údaje z výzkumu vyplývající jsou vhodnými nástroji při argumentaci o validitě výchovy ke zdravému životnímu stylu s uplatňované prevencí v oblasti zvyšování sociálních kompetencí, formování postojů, vytváření pozitivního sociálního prostředí schopností vytvářet přátelské vazby, asertivní i, zlepšení sebeovládání, nenásilného zvládnutí konfliktu a zvládnutí úzkosti a stresu.

4.2 Prevence proti šikanování s primární školou

Souvislost preventivních aktivit a primární školy (tj. 1. stupně základní školy) je v současné době neodmyslitelná, neboť tvoří nedílnou součást výchovně vzdělávací práce. Problematika prevence proti šikanování vyjadřuje zlomek preventivních aktivit v primární

škole a patří k tématům tzv. prevence sociálně patologických jevů. Podle „Školního preventivního programu pro mateřské a základní školy a školská zařízení“ vyplývá, že explicitní programy práce s jednotlivými tématy jsou součástí kurikula výchovy ke zdraví a pedagogové mohou preventivní aktivity zařazovat do různých vzdělávacích oblastí. V primární škole představují klíčové vzdělávací oblasti zejména společenskovední a přírodovědná (prvouka, přírodověda a vlastivěda), jazykovědná (český a cizí jazyk) a esteticko-výchova (výtvarná a tělesná výchova).“

Je zcela logické, že se primární škola věnuje problematice preventivních aktivit, a to nejen proto, že jsou (Standard základního vzdělávání) a budou (Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání) součástí výchovně vzdělávacího procesu. Se zřetelem k faktu, že škola i nadále zůstává místem, kde děti mladšího školního věku tráví většinu času, a také bohužel často místem, kde může docházet k nežádoucím a negativním jevům v chování dětí, je ze strany školy velmi potřebné věnovat se otázkám sociálně patologických jevů a prevencí proti nim.

Vyskytnou-li se projevy šikanování žáků v primární škole, musí se problém ve škole vyřešit, a to ve spolupráci s rodiči. Pedagog by si měl připustit, že i v jeho třídě může docházet k šikanování! Je známo, že věk dítěte není rozhodující. Šikanování se mezi dětmi mladšího školního věku nesmí podceňovat navíc vzhledem k tomu, že se jedná o dobu, kdy se osobnost agresora i oběti teprve vytváří a případná tolerance či přehlížení může v pozdějším věku přerůst do násilí většího rozsahu a charakteru. Je zřejmé, že se problematika šikanování a dalších nežádoucích jevů a prevence proti nim musí promítnout též do vysokoškolské přípravy budoucích učitelů primárního vzdělávání.

V rámci vysokoškolské přípravy budoucích učitelů primárního vzdělávání se nesmí opomenout na to, aby si každý učitel uvědomil, že musí umět také zareagovat na jakékoliv nevhodné chování žáka vůči němu. Již několik let se poukazuje na šikanování učitelů žáky, byť převážně na 2. stupni základních a vyšších stupních některých škol (zejména učilištích). Je nutné si připustit a učitelé bohužel už na 1. stupni základní školy mají zkušenosti s tím, že si někteří žáci dovolí napadnout učitele verbálně či neverbálně.

O tom že se šikanování objevuje už v primární škole, je běžné u žáků 4. a 5. ročníků základních škol. Výsledky výzkumné sondy, kde se využila metoda dotazníku, se v současné

době teprve zpracovávají, ale předběžně lze konstatovat, že žáci na školách šikanování zaznamenali a jako místo nejčastějšího výskytu uvádějí toalety, šatny, chodby i samotnou třídu. Jako nejčastější iniciátoři agresivního chování jsou z hlediska sexové difference označováni chlapci. Žáci měli posoudit, co je a co není z jejich pohledu projevem šikanování. Nejčastěji za projev šikanování uváděli bytí, vyhrožování a tělesné ubližování, dále pak ničení věcí, posmívání a urážky rodiny. Žáci se měli vyjádřit, komu by se svěřili, kdyby se stali obětí šikanování. V problémové situaci by se nejvíce svěřovali rodičům, méně pak učitelům a kamarádům. Vyskytují se i odpovědi, že mají žáci zkušenosti se šikanováním v primární škole (většinou v pozici oběti, ale některé děti přiznaly, že ubližovaly jiným) nebo byli svědkové nějakého aktu.

Problém šikanování a prevence proti němu patří do výchovně vzdělávacího procesu žáků mladšího školního věku a bohužel se jedná o problém závažný, který se často přemísťuje ze školního prostředí mimo něj. Škola nemá v rámci chování dítěte ve svém volném čas žádné pravomoci řešit situaci šikanování, ta už spadá do kompetence rodiny. Je však potřebné, aby škola splňovala požadavky, které jsou na ni kladeny v rámci prevence proti šikanování nekompromisně řešila projevy šikanování.

4.3 Školní preventivní program pro základní školy

S nástupem do základní školy si děti velmi záhy začínají ve třídě vytvářet svou vlastní „subkulturu“, na níž jsou učitelé někdy více a někdy méně napojení. V některých případech mohou být tyto podskupiny zárodkem asociálních part, a to už i u dětí na prvním stupni ZŠ.

Při systému výuky, kdy převládá tzv. frontální vyučování a učitel pouze předává poznatky dětem, se vyučování aktivně účastní jen malá část žáků. Větší část se účastní málo nebo vůbec. Ukazuje se, že mezi neparticipujícími žáky jsou ti, kteří mají vyšší pravděpodobnost sociálního selhání a osvojení si sociálně negativního chování. Závažným rizikem v těchto školách je stres a nuda. I tyto rizikové faktory mohou dovést děti až k závislosti na droze (bez ohledu na to, že je někdo o rizicích drogové závislosti poučí), ke vzniku násilí, šikany a dalších společensky negativních jevů, i přes prováděné a mnohdy nákladné a rozsáhlé preventivní programy.

Škola, kde děti soutěží v reprodukci znalostí. Jsou vedeny pouze ke kázni, ale tím současně i k nesamostatnosti, kde není rozvíjena tvořivost dětí a prosociální dovednosti představuje výrazně rizikové prostředí pro iniciaci nebo rozvoj společensky nežádoucích jevů. Hierarchicko – autoritativní model nebere na vědomí skupinovou dynamiku a podporuje negativní procesy ve skupinách. Mezi důsledky tohoto stylu patří v mnoho případech i současná epidemie šikanování ve školách.

Preventivní výchovně vzdělávací působení musí být neoddělitelnou součástí výuky a života základních škol a školských zařízení. Je nutné vyvarovat se zjednodušeného pojetí zdravého životního stylu, kdy učitel vybere několik „žhavých“ témat a ta probere. Není dostatečně účinné preventivní aktivity realizovat pouze jako volno-časové aktivity organizované školou či školským zařízením a nebo nejrůznějšími formami mimoškolní činnosti (sportovní kluby, střediska volného času apod.). Každodenní život školy musí mít takovou kvalitu, aby dětem umožňoval osvojit si kompetence zdravého životního stylu, které jsou nejúčinnějším preventivním nástrojem.

Při diagnostice rizik pro možný výskyt sociálně patologických jevů u jednotlivých dětí ve škole a školském zařízení, je nutné analyzovat osobnost jedince, společenské vlivy formující osobnosti, konkrétní sociální situaci dítěte, biologické (genetické) předpoklady a osvojení si základních ochranných kompetencí.

Například na prvním stupni základní školy lze rozvíjet schopnost diskutovat, komunikovat, řešit problémy a konflikty prostřednictvím komunitního kruhu. Na druhém stupni základní školy lze využít simulačních her (jak bych se „já“ choval ve fiktivních situacích), relaxačních technik, brainstorming, diskuze, projekty, hraní rolí (hraní jiných rolí než jsem „já“), empatie, kreslení, nácviku verbální a nonverbální komunikace a dalších metod.

Školní práce musí být postaven dvou základních principech. Na respektu k potřebám jednotlivce (žáka stejně jako učitele) a na komunikaci a spolupráci uvnitř školy všech se všemi a mezi sebou (učitelů, žáků, rodičů) i vně školy (školy s obcí a dalšími partnery). Škola tak přestává být tradiční hierarchickou institucí, je akcentována nejen svoboda, ale i odpovědnost a zachovávání pravidel, spravedlnost, spolučást a spolupráce.

Znalostní kompetence žáků

1. – 3. ročník

- žáci dokáží pojmenovat zdravotní rizika spojená s kouřením, pitím alkoholu, užíváním drog, zneužíváním léků
- znají jednoduché způsoby odmítání návykových látek
- znají hodnotu zdraví a nevýhody špatného zdravotního stavu
- mají vědomosti jak udržovat zdraví a o zdravém životním stylu
- mají právní povědomí v oblasti sociálně patologických jevů

3. – 5. ročník

- žáci mají povědomí o zdraví jako základní lidské hodnotě
- znají činnosti, které jsou vhodné z hlediska zdraví zařadit do denního režimu, osvojují si zdravý životní styl
- podrobně znají zdravotní a sociální rizika návykových látek a argumenty ve prospěch zdraví
- znají zákony omezující kouření, požívání alkoholu a zákony týkající se užívání a šíření drog
- umí komunikovat se službami poskytujícími poradenskou pomoc
- umí pojmenovat základní mezilidské vztahy
- umí rozpoznat projevy lidské nesnášenlivosti
- ví na koho se obrátit v případě, že někdo ohrožuje nebo poškozuje jeho práva
- mají povědomost o tom, že každé jednání, které ohrožuje práva druhých (šikana, násilí, zastrasování aj.), je protiprávní
- znají základní způsoby odmítání návykových látek ve styku s vrstevníky.

Programy musí zasahovat výchovnou i naukovou složku vzdělání během celého školního roku, směřovat k pozitivnímu ovlivnění klimatu třídy, ke změně motivace žáků a pedagogů a změnám vyučovacích metod.

Příprava jednotlivých programů a jejich realizace by neměla být řešena formou nákupu služby mimo školu, ale měla by být v kompetenci třídních učitelů. Rozvrh třídy, úvazky jednotlivých vyučujících, prostředí, ve kterém bude program probíhat a fyzická náročnost programu určuje charakter a personální zajištění programu. Základním předpokladem k maximální účinnosti programů je aktivní zapojení všech žáků třídy. Rodiče žáků musí být s celým projektem průběžně seznamováni

První stupeň základní školy

1. – 2. ročník

Dětem je nutné po vstupu do školy nabízet nejen konkrétní dovednosti ale zejména vytvářet modelové situace, se kterými se mohou setkat ve škole i mimo školu. Pro vytvoření optimálního sociálního klimatu je důležité vzájemné poznání žáků a pedagogů.

Program by měl být zaměřen na:

- společné stanovení a zažití pravidel soužití mezi žáky a učiteli
- zvyšování zdravého sebevědomí žáků
- zkoumání a uvědomování si vlastní osobnosti
- vnímání individuálních odlišností dětí mezi sebou a přijímání těchto jevů
- nácvik vzájemné úcty, sebeúcty a důvěry
- rozvoj schopnosti diskutovat, komunikovat, řešit problémy a konflikty (například formou komunitního kruhu)
- rozvoj schopnosti klást otázky, umění vyjádřit svůj názor, umění říci „ne“.

3. – 5. ročník

Optimální jsou programy k pozitivnímu ovlivnění zdraví žáků, které je chápáno jako stav tělesné, duševní a sociální pohody, při současné změně postojů k sobě, k prožívání sebe jako individuality, ale v kontextu s druhými lidmi, se školní komunitou a okolním světe, k pozitivnímu citovému naladění a myšlení, k osvojení si dovednosti řešit stres a k dodržování životosprávy. Programy orientované na hlubší poznání dovedností osvojených při vstupu do školy, na schopnost pracovat v kolektivu a uvědomění si co tělu prospívá je vhodné realizovat formou pobytových programů spojených se sportovní činností a aktivním trávením volného času. Je zde osvojována i vzájemná pomoc, podřízení se možnostem skupinu, zvládnutí fyzicky náročných situací.

Znovu je třeba připomenout: **nejúčinnější a nejlevnější prevencí je zdravá výchova dětí v rodině a ve škole, dobrá výchova dětí je i programem prevence jednotlivých**

zdraví poškozujících a život znehodnocujících závislostí a jevů. Tato prevence je dána i souladem mezi rodinou a školou.

—

Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení.
<http://www.msmt.cz>

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Pracovní verze pro potřeby pilotních škol. Praha: Výzkumný ústav pedagogický, 2002.

Standard základního vzdělávání. Věstník MŠMT ČR, LI, sešit 9, září 1995.

Školní preventivní program pro mateřské a základní školy a školská zařízení.

Katedra primární pedagogiky PdF UP

5. Strategie vyšetřování při odhalení šikany

Metody, které lze učiteli použít při vyšetřování šikany se příliš neliší od metod používaných při policejním vyšetřování. Je nutné si hned na začátku, kdy máme podezření na šikanování, **položit několik základních otázek**.

Zjednodušeně- kdo, co, kdy, kde, jak, čím, proč a škoda. Např. Kdo je pravděpodobně původcem šikanování? Je agresor sám, nebo je jich více? Co je jejich záminkou k šikanování? Kde a kdy se šikana odehrává? Jak dlouho? Při získávání odpovědí na tyto další otázky musíme postupovat obezřetně. Hlavní **zásady správného postupu jsou**:

- maximálně chránit pramen našich informací a neprozradit ho,
- vypouštět minimum informací o tom, co o věci víme či nevíme,
- vyslechnout si všechny zúčastněné oddělené a výpovědi řádně zaznamenat,
- v žádném případě neprovádět konfrontaci mezi agresorem a obětí tzv. „tváří v tvář“,
- vyhledávat rozpory ve výpovědích/především agresorů! a tyto odstraňovat.

O prvních náznacích, které ukazují na šikanování mezi dětmi se jako první dozvídají nebo spíše je zpozorují rodiče obětí, i když ne vždy to je rodič, kdo se o šikanování dozví jako první. Bývá to pedagog. Ani jemu neunikne (pokud si dostatečně všímá dění ve třídě) podezřelé chování některých dětí. Je nutné si zdůraznit, že škola má za povinnost ve svých prostorách zajistit bezpečnost všem žákům. Každá škola a potažmo každý učitel by měl mít eminentní zájem na dodržování této zásady.

5.1 Úkolem strategie

Je zmapování vnějšího obrazu šikanování. Znamená to, že během vyšetřování musíme nalézt odpovědi na následující otázky:

- Kdo je obětí, popřípadě kolik jich je?
- Kdo je obětí i agresorem, kolik jich je?
- Kdo je agresorem, kolik jich je? Kdo z nich je iniciátor a kdo aktivní účastník šikanování?
- CO, kdy, kde a jak dělali agresori konkrétním obětem?
- K jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo?

- Jak dlouho šikanování trvá?

Všechny výpovědi k jednotlivým otázkám je důležité řádně zapsat a uspořádat do kvalitního důkazního materiálu. Samotná strategie má **pět základních kroků**.

Rozhovor s informátory a oběťmi o vnějším obrazu šikanování. Přitom se je snažíme podpořit, povzbudit a také je ubezpečit, že jejich ochrana a bezpečnost je zajištěna.

Nalezení vhodných svědků, kteří budou ochotni pravdivě vypovídat. Probíhá ve spolupráci s informátory a oběťmi. Jde o důležitý a v podstatě klíčový krok vyšetřování.

Individuální, případně i konfrontační rozhovory se svědky. Nikoliv však konfrontace obětí a agresorů, protože i svědkové mají často před agresorem strach a bojí se pomsty. I v případě, že je vedena konfrontace mezi svědky, je vhodné bedlivě sledovat jejich verbální i neverbální projevy. Také je doporučováno přiblížit se k oběma žákům na minimální vzdálenost a pozorovat je zblízka, lhaní je tak těžší.

Zajištění ochrany obětí nemusí být vždy čtvrtým krokem. Někdy je již od prvopočátku zřejmé, že je oběť v bezprostředním ohrožení a proto je nutné ji bezodkladně chránit. U počátečních stádií šikany však nejsou většinou mimořádná opatření zapotřebí.

Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi je vždy posledním krokem při vyšetřování. Je výhodné, když agresor neví, že je šikanování prozrazeno. Je pak vyšetřováním „z čistého nebo“ překvapen a nemá připravenou nevěrohodnou výpověď. Velmi účinné je, když je agresor zaskočen ukázkou jednoznačných, nezvratných důkazů a detailního popisu své role při šikanování. Vždy je však nutné dbát na to, aby nepoznal, kdo na něj co prozradil. Pro odhalení pravdy je však důležitost tohoto rozhovoru zanedbatelná. Hlavním cílem rozhovoru je paralyzování jejich agrese vůči ostatním spolužákům. To znamená, že toto setkání slouží k tomu, abychom agresory okamžitě zastavili a ochránili jejich oběti a je samé před následky jejich činů. Většinou můžeme použít princip „přitlačení ke zdi“, kdy je upozorníme, že při jakékoliv známce šikanování je nemine odpovídající trest a naopak budou-li spolupracovat, bude to pro ně polehčující okolnost.

Zde je třeba poukázat na to, že řada pedagogů není na podobné situace odborně připravena. Na pedagogických fakultách se tato problematika nevyučuje na vzdělávací semináře, které by měli učitelé absolvovat nejsou na školách finanční prostředky.

Náprava

Vyšetřování, i když je úspěšné, ještě samo o sobě nemá zásadnější vliv na změnu situace ve třídě. Konkrétní poznatky musíme umět zúročit, aby naše snažení vedlo

k úspěšnému konci. Ke zlepšení situace lze použít **dvě** zásadně odlišné **metody**; metodu vnějšího nátlaku a metou usmíření.

Při odhalení šikany se většinou používá **metoda vnějšího nátlaku**. Jejím cílem je přinutit trestem a strachem viníky k zastavení agresivního chování a k dodržování oficiálních norem. Tato metoda by měla obsahovat **tři části**; individuální pohovor s agresorem, oznámení o potrestání agresorů před celou třídou a ochranu oběti.

Předpokladem konání **rozhovoru s agresorem** a jejich rodič je úspěšné dokončení případu. U zárodečných podob šikanování u dětí často postačí udělat pedagogický nátlak mezi čtyřma očima nebo při setkání třídního učitele, agresora a jeho rodičů. Ve vážnějších případech počátečních a vždy u pokročilých stádií šikany je třeba provést komisionální pohovor. Ten může mít nezanedbatelný preventivně výchovný účinek, který je dán možností pracovat se skupinovou dynamikou a použít poměrně široké spektrum sankcí a trestů.

Další nezbytnou částí této metody je **informování žáků celé třídy o potrestání agresorů**. Úkolem pedagoga je přesvědčit žáky o tom, že autority školy dokáží spolehlivě zajistit ochranu slabých před silnými a respektování kázeňských norem školy. Na první pohled se to zdá být jednoduché, ale není tomu tak. U pokročilých stádií šikany dochází běžně k tomu, že většina třídy stojí na straně agresorů a dokonce i oběti protestují proti jejich potrestání. Samotný akt oznámení bychom proto neměli přeceňovat. U pokročilých stádií šikany nemá totiž zásadnější účinek. Přesto svůj efekt má, protože škola jím vyjadřuje jednoznačné stanovisko, že šikanování nebude trpěno a viníci budou při odhalení potrestáni. V rámci oznámení můžeme také žáky informovat, že v řadě případů může být šikana kvalifikována jako některý z trestných činů uvedených v trestním zákoně. U počátečních stupňů šikany pak v naprosté většině případů oznámení o potrestání splní svůj účel. Přinejmenším zavede krátkodobě bezpečné vztahy mezi žáky.

Poslední nezbytnou součástí této metody je **zajištění ochrany oběti**. Ta může být zprostředkována různými způsoby. Může spočívat v setkávání pedagoga v pravidelných časových intervalech s obětmi nebo loajálními informátory, ve stanovení ochránců obětí, v intenzivním sledování situace, ve zprostředkování péče v odborném zařízení a udržování kontaktu s jeho pracovníkem či vytvoření horké linky s rodiči.

Druhou metodou je **metoda usmíření**. Od předešlé metody se liší tím, že se nesnaží o donucení k vnější poslušnosti, ale o vnitřní proměnu vztahů mezi obětmi a agresory. Trestání se zde nekoná, její náplní je domluva a usmíření s aktéry šikanování. Pokouší se ne v celé, ale

ve zjevně nemocné části skupiny změnit vztahy k lepšímu. Její uplatnění je však omezené. Lze ji použít pouze u mírných forem počátečních stádií šikany, kdy normy a hodnoty agresorů ještě nebyly přijaty většinou členů skupiny. Tato metoda především působí citlivou reakcí na slabé stránky represe.

Neočekávaná důvěra a laskavě pevný postoj k agresorovi může někdy vést ke zlomu nebo alespoň otřesu agresivních postojů. Učitel se totiž zachová v emočně vypjaté situaci zcela jinak, než agresor očekává a na co je zvyklý od rodičovských a věch jiných autorit. Tímto postojem pedagoga se prolomí dosavadní kruh a otevře se nová cesta, nebo dojde alespoň k oslabení patologického chování.

5.2 Řešení šikanování ze strany rodičů

Dítě, které je šikanováno velmi trpí a nachází se v zoufalé a beznadějně situaci. Najednou je zcela samo a nedokáže s tím nic udělat. O pomoc ze strany svých rodičů, svých největších ochránců si nedokáže říci z mnoha důvodů. Fakt, že je ponižováno a neumí se proti tomu bránit, v něm umocňuje velký pocit studu. Má strach, že když něco prozradí, stane se to, čím mu agresori vyhrožují – pomstí se. Také může mít strach, že pokud své trápení rodičům řekne, rodiče poběží do školy a ono bude prozrazeno. Objevují se obavy, že nebude bráno vážně. Někdy se nesvěří právě proto, že na základě ztráty orientace, kdy nechápe, co se to děje, uvěří tomu, že je asi tak špatně a neschopné, jak agresori tvrdí, a svůj osud si zaslouží.

5.3 Varovné signály

Rodiče by měli být ke svým dětem maximálně všímaví, protože v mnoha případech záleží právě na nich, zda si všimnou, že je jejich dítě ohroženo. Právě jejich pozornosti by neměly unikat jemné signály nebezpečí a volání o pomoc. Mezi takové znaky patří:

- Dítě nemá žádné kamarády, které by ho doma navštěvovali, za kterými by chodilo si hrát, s nikým si netelefonuje, s nikým netráví svůj volný čas.
- Není zváno na návštěvy k jiným dětem, na oslavy.
- Je smutné, působí zaraženě, depresivně, nepodílí se o zážitky ze školy.
- V noci špatně spí, má děsivé sny, probouzí se – poruchy spánku.
- Do školy se netěší, často si ráno stěžuje na bolesti hlavy, vypravuje se pomalu, jakoby chtěl odchod oddálit ztrácí chuť k jídlu.
- Znenadání se zhoršuje prospěch, objevují se neomluvené absence, dítě navštěvuje lékaře bez doprovodu rodičů.
- Ze školy chodí oklikou, prosí rodiče o vození autem.
- Ze školy se vrací hladové (agresori si vyžádali svačinu), má potřhané oblečení, poničené pomůcky, odřeniny a nic z toho nedokáže rozumně vysvětlit, jeho případné argumenty neobstojí věrohodně.

Nejdůležitějším článkem řetězce prevence šikany je v první řadě rodina. Jen funkční rodina, která poskytne svému dítěti zázemí a prostředí klidu a bezpečí, může zajistit, že jejich dítě nemá potřebu kohokoliv fyzicky napadat, týrat či být, nebo psychicky ponižovat a samo je natolik sebevědomé a jisté oporou svých nejbližších, že to samo nepřipustí ani na své

osobě. Pokud se již dítě stane obětí šikany nemělo by se bát okamžitě obrátit o pomoc k svým rodičům. Ti by měli svým dětem naslouchat, nezlehčovat co vyprávějí a měli by se snažit přesně **zjistit**, co se dělo a kdo se zúčastní **a to pomocí otázek:**

- **Co?**
- **Kdo?**
- **Kde?**
- **Kdy?**
- **Jak?**
- **Proč?**
- **S kým?**
- **Proti komu?**

5.4 Postup rodičů agresora

Dozvědět se, že naše dítě ponižovalo a ubližovalo slabšímu, je pro každého soudného a morálně vyspělého rodiče šokující. Takové obvinění se slušných rodičů dotýká a nechtějí mu hned věřit. Je dobré ze začátku obvinění úplně nevěřit, než okamžitě dítě odsoudit. Kdyby bylo nevinné, mohlo by dojít ke ztrátě důvěry ke svým rodičům. Po zjištění, že obvinění je pravdivé je zapotřební projevit lítost. (Je účinné, když se matka nad dítětem rozpláče – ne však sebelítost – a otec se rozhněvá nikoliv otcovskou uraženou pýchou). Rodiče by dítě neměli odsoudit, ale snažit se najít příčinu, která ho vedla jeho činům. Z reakce rodičů by mělo dítě jasně pochopit, že se provinilo proti řádu, který je nad všemi lidmi. Pokud se dítě rozpláče samo nad sebou lítostí, nemělo by se mu již jeho provinění připomínat a neustále ho tím trestat. Potrestání je samozřejmě na místě a mělo by být přísnější než za jakýkoliv jiný dětský prohřešek. Trest je potřeba vysvětlit a má být proveden od milující osoby. Dítě by se mělo v každém případě omluvit oběti a nějak ji odškodnit. Rodiče agresora by se měli omluvit rodičům oběti a slíbit, že udělají vše pro to, aby se situace už neopakovala.

To nemůže být pravda!

Mezi rodiči agresorů převažuje skupina těch, kteří neunesou pravdu. Nedokáží přijmout skutečnost, že by jejich dítě mohlo být kruté, že by mohlo týrat slabší. Někdy dokonce zjevně nebo skrytě se svým potomkem souhlasí: „Když se někdo neumí bránit, tak si to zaslouží. I v přírodě přežívají silnější mláďata.“

Nezřídka dochází k paradoxním reakcím, kdy matky agresorů pláčí a mají strach o život potomka. Ušlo jim, že právě on to byl, kdo ohrožoval život obětí. Argumentují i tím, že jejich dítě se muselo nějak bránit.

Z častých zkušeností také vyplývá, že mnoho rodičů agresorů požaduje, aby se oběť dostavila a „řekla jim to do očí“. Když to učitel připustí a pozve všechny najednou, skončí to zpravidla fiaskem.

„Nápravě šikany brání i rodiče obětí. Poměrně často to bývají lidé úzkostní, ustrašení, mající obavy z řešení. Požadují, aby se nic nedělalo. Mají pocit, že se s tím ani nic dělat nedá. Někdy přesouvají odpovědnost na dítě a chtějí, aby si to vyřídilo samo. Dokonce se na něj i zlobí.“

V pokročilém stadiu šikany může bránit vyšetřování i pedagog. A to tím, že na takovou situaci není připravený anebo je nevědomky vtažen do hry. Stává se to, když je agresorem „šikovný“ žák, oblíbenec, hvězda třídy.

Přesto dítě někdy najde odvalu a rodičům se svěří. To dlouho obávané a spíš jen tušené slovo šikana se stává noční můrou celé rodiny, tvrdou realitou, se kterou je třeba se vyrovnat. Ale jak?

5.5 Postup rodičů obětí

V první řadě by měli rodiče dítěti poskytnout veškerou podporu, jaké jsou schopni. Musí dítě ujistit, že mu pomůžou situaci vyřešit, že již na nic nebude samo, a že se postarají o jeho bezpečí za každou cenu. Následně by měli přesně zaznamenat, co se vlastně stalo, kolikrát to bylo, kdo byl u toho. Snahou by mělo být získat co nejucelenější popis celé události. Pokud jde o nebezpečnou šikanu, je dobré nechat dítě doma a jít do školy nejdříve bez něj. Je lepší, když bude dítě pro všechny případy v bezpečí. Rodiče si nemůžou být od začátku jisti, že škola bude ochotna jejich problém řešit.

Doporučuje se, aby šikanování šli nahlásit oba rodiče a pokud to není možné, aby to bylo v doprovodu jiné druhé osoby. Problém je potřeba nahlásit pedagogovi, který dítě učí a také řediteli školy. Rodiče mají nahlásit, co se od svého dítěte dozvěděli a zeptat se, co s tím škola hodlá dělat. Mají právo dostat odpověď na otázky, co se bude dít, jak bude probíhat vyšetřování, jak se budou zajišťovat svědci, zda škola spolupracuje s odborníkem a ten bude pozván, jak chce škola zajistit bezpečí jejich dítěte v době, kdy se dítě zdržuje v jejích

prostorách apod. Podle reakce školy se dá poznat, zda je kvalifikovaná připravená problém řešit.

Obyčejně mohou nastat tři situace.

- 1.) Škola by ráda spolupracovala na vyšetřování, ale bohužel nemá zkušenosti. Zde je možné doporučit odbornou literaturu a domluvit se na vyhledání odborníka. Ve spolupráci se školou je možné dítě přearadit na jinou školu či do jiné třídy, dokud onen odborník nebude zajištěn.
- 2.) Méně časté je, že škola má svého odborníka, se kterým spolupracuje. Tehdy by se měli rodiče domluvit, jak se oni sami budou podílet na nápravě.
- 3.) Škola nemá zájem problém řešit nebo nepůsobí odborným dojmem. V takovém případě by měli rodiče neodborné jednání odmítnout, neboť může napáchat mnoho škody. Pokud škola problém zlehčuje a odmítá situaci řešit, rodiče by se neměli vzdávat. Mají právo podat stížnost na školu nebo jejího zřizovatele z důvodu nezabezpečování základních práv dítěte, a to na úrovni České školní inspekce ministerstva, poradny specializované na práva dětí, soudu a prezidenta.

6. ŠIKANÁ Z PRÁVNÍHO HLEDISKA

Cílem je seznámit oběti šikany se základními právními nástroji, které může použít v boji proti šikaně a jejím následkům. První pomoc a orientační přehled o postavení poškozeného oběti šikany. Text se však zaměřuje pouze na problematiku šikany, proto je vždy nezbytné hledat podrobnosti v právních předpisech, na které v textu odkazují, u složitějších případů je vhodné vyhledat pomoc advokáta.

Šikanování je nebezpečný sociálně patologický jev, při němž je zejména omezována osobní svoboda, svoboda rozhodování, je ponižována lidská důstojnost a čest, mnohdy je obětí ubližováno na zdraví či na majetku. Jedná se o složitý a komplexní problém, který není možno právně pojmut jako jeden celek, neboť svými znaky a důsledky zasahuje do různých právních odvětví.

6.1 DEFINICE ŠIKANY

Právní definici šikany v našem právním řádu nenajdeme, nicméně na potřebu komplexního řešení šikany reagovalo Ministerstvo školství, které vymezilo problematiku šikany v metodickém pokynu MŠMT č. 28 275/2000-22 (dále jen „pokyn“). Pokyn dává školám a jejím pracovníkům návod, jak šikaně předcházet a jak ji řešit. Pokyn však pokrývá pouze školní oblast, neřeší a z povahy věci ani nemůže řešit všechny právní následky šikanování. Ostatní nástroje je nutno hledat v právních předpisech trestního, občanské či správního práva.

Metodický pokyn MŠMT definuje šikanu takto:

„Šikanování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit jedinci, ohrozit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a obvykle opakované užití násilí jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí druhé osobě, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako nápadné přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků.“

PRÁVNÍ ŘEŠENÍ ŠIKANY je tedy problematické. Právní nástroje, jak agresora potrestat a zastavit další šikanu, se mohou lišit podle různých situací, ve kterých se bude oběť šikany nacházet.

I. Prvním místem, kam se obrátit, je **sféra školy**, neboť právní řád přiznává žákům, resp. jejich zákonným zástupcům významná oprávnění a stanoví povinnost školy zajišťovat preventivní, ale i aktivní následnou ochranu před šikanou. Školy a její pracovníci však mnohdy existenci šikany popírají a snaží se zbavit odpovědnosti.

II. Pokud šikana vyústí v **trestní stíhání** agresora pro některý trestný čin (např. vydírání, ublížení na zdraví apod.), pak bude mít oběť šikany postavení poškozeného s procesními právy v trestním řízení (např. právo na náhradu škody apod.). Mnohdy však na trestní stíhání nedojde, resp. je zastaveno např. pro nedostatek věku pachatele.

III. Při způsobení materiální škody nebo způsobení morální újmy je možno využít občanskoprávního řízení (žaloba na náhradu škody, žaloba na ochranu osobnosti).

Problémem šikany je ta skutečnost, že je prováděna dětmi a na dětech, které nejsou plně duševně vyvinuty, následky mohou negativně ovlivnit další výchovu oběti i agresora. Agresoři nejsou mnohdy pro nedostatek věku trestněprávně či občanskoprávně odpovědní. Lze proti nim uplatnit mnohdy nedostačující výchovná opatření, agresor uniká potrestání a mnohdy v šikanování pokračuje, což u oběti vede k pocitu nespravedlnosti. Někdy je oběť pod pohrůžkou násilí donucována k páchání trestných činů (krádeže, ubližování mladším apod.), čímž se stává nedůvěryhodnou osobou v očích učitelů, ale i policie, kteří oběti nevěří, že delikty spáchala z donucení. Práví agresoři zůstanou neprozrazeni a oběť může být ještě více poškozena.

6.2 OBLAST ŠKOLNÍ

Pedagogičtí pracovníci stejně jako **ředitel školy nesou odpovědnost za chování žáků** probíhající během výuky, ale i o přestávkách, jinak řečeno mají odpovědnost **po celou dobu, kdy je žák svěřen jejich dočasnému dozoru** (od vstupu do školy až po její opuštění, ale např. i při různých výletech, exkurzích apod.). Pokud je tedy šikana páchána v tomto období, pak je na místě odpovědnost příslušných pedagogických pracovníků za ní.

6.3 PREVENCE ŠIKANY

Řešením šikany se zabývá Metodický pokyn ministra školství č. 28 275/2000-22. dále jen „pokyn“. Ten navazuje na pokyn MŠMT čj. 14 514/2000-51 o řešení sociálně patologických jevů na škole. Pokyn stanoví tyto **základní povinnosti školy** a jejích pedagogů v případě výskytu šikany u žáků.

Článek 3 stanoví **povinnosti školy v prevenci a řešení šikany**. Škola má zejména tyto povinnosti:

Za systémové aktivity v oblasti prevence šikanování **odpovídá ředitel školy**. Jeho povinností je zejména:

- **seznámit žáky**, učitele, vychovatele, výchovné poradce, ředitele a školní inspektory s **problematikou šikany**, má zajistit školení a další vzdělávání pedagogů v této problematice (článek 3),
- **seznámit pedagogy se systémem školy** pro oznamování a vyšetřování šikany, vést **pečlivou evidenci** všech případů agresivního chování a šikanování (školní metodik prevence, výchovný poradce), spolupracovat s odbornými institucemi ministerstva školství,
- ustanovit **metodika prevence šikany**, který odpovídá za informovanost pedagogů a aktivně se podílí na řešení problémů šikany,
- **spolupracovat** s žáky, rodiči a pedagogy při řešení šikany (zde má být kladen důraz na důvěrnost informací viz článek 6),
- stanovit pravidla chování a sankcí ve školním řádu,
- zajistit zvýšený a **kvalitní dohled** pedagogů o přestávkách

Škola a její pracovníci mají **povinnost oznámit Policii ČR a orgánu sociálně-právní ochrany dětí** skutečnosti, které ohrožují žáka, a spáchá-li žák trestný čin či opakovaně spáchal přestupek.

Škola je povinna **spolupracovat se specializovanými institucemi** (lékaři, obhájci soudce apod.)

Kde si stěžovat vyskytne-li se šikana ?

6.4 PEDAGOGICKÝ PRACOVNÍK

První osobou, na kterou je třeba se obrátit, je pedagogický pracovník šikanovaného žáka.

Pedagogičtí pracovníci mají kromě výše uvedených povinností v oblasti prevence šikany, povinnost zejména **vykonávat dozor** nad žáky během doby, kdy jim je žák svěřen do přechodného dohledu, tj. během vyučování či v přímé souvislosti s ním (čl. 14 Pracovního řádu).

Pokud by se pedagogický pracovník dozvěděl o šikaně, která by mohla být trestným činem (např. ublížení na zdraví, krádež apod.), a tuto trestnou činnost by neoznámil na policii, mohl by **být stíhán pro trestný čin** neoznámení trestného činu (§ 168 tr. zák.), nepřekážení tr. činu (§ 167), nadřizování (§ 166), popř. schvalování tr. činu (§ 165), za určitých okolností účastníkem na tr. činu dle § 10 trestního zákona (např. pedagog by viděl, jak je dítěti ubližováno, a ponechal by ho bez pomoci mezi šikanujícími žáky).

Zanedbání jeho pracovních povinností by bylo možno kvalifikovat i jako **porušení pracovní kázně** a vyvodit z toho pracovníprávní důsledky (snížení platu, výpověď apod.).

Zanedbání dohledu (dozoru) může též zakládat **občanskoprávní odpovědnost** za škodu způsobenou nezletilými, na které byl povinen dohlížet.

ORGÁNY VYKONÁVAJÍCÍ ŠKOLNÍ SPRÁVU

Nelze-li vyřešit situaci přes pedagoga, je nutné se obrátit na **další instance**. Výkon školní správy je uveden v zákoně číslo 564/1990 Sb. ve znění pozdějších novel.

Níže uvedené subjekty se dělí o výkon státní správy a samosprávy ve školství. Toto rozlišení má význam z hlediska případných opravných prostředků a možností nápravy, orgánů dozoru apod.

- ředitel školy

- okresní úřady - (financování škol, odvolací instance proti rozhodnutím obcí)

- orgány kraje

- Česká školní inspekce - provádí inspekci dle zákona č. 552/1991 Sb., a vyhlášky MŠMT č. 357/1997

VÝCHOVNÁ OPATŘENÍ VŮČI AGRESOROVÍ DLE ŠKOLNÍCH PŘEDPISŮ

Dle školního zákona je možno agresorovi (žáku školy) uložit tato **výchovná opatření** (čl. 5):

- napomenutí, důtka třídního učitele, důtka ředitele, podmíněné či nepodmíněné vyloučení ze školy pro závažné provinění proti školnímu řádu (to však platí pouze u středních škol, dle § 20 školského zákona nelze vyloučit žáka, který neukončil povinnou školní docházku), o

vyloučení rozhodne ředitel školy, nejpozději do dvou měsíců co se o provinění dozvěděl, nejdéle však do jednoho roku, kdy k provinění došlo.

- snížení známky z chování,
- převedení do jiné třídy, pracovní či výchovné skupiny,
- doporučení rodičům obětí i agresorů návštěvy v ambulantním oddělení střediska výchovné péče pro děti a mládež (dále SVP) nebo v nestátních organizacích majících obdobnou náplň činnosti jako SVP.

Agresorovi je třeba spolehlivě dokázat, že spáchal trestný čin, proto je třeba pro účely případného trestního řízení uschovat všechny věci, které by mohly sloužit jako důkaz - lékařské zprávy, popř. znalecké posudky psychologa, rozbité věci, které byly poškozeny v souvislosti s šikanou, fotografie. Problémem vyšetřování šikany je její skrytá povaha, agresori mají mnohdy dobrou pověst mezi učiteli, šikana nemusí zanechat fyzické stopy, může se však projevit na psychice oběti, což může být vážným problémem při vyšetřování a dokazování šikany. Důkazem je mnohdy pouze výpověď poškozeného - oběti nebo znalecký posudek psychologa, neboť ostatní svědkové často odmítají vypovídat ve strachu z možné persekuce ze strany agresora.

POŠKOZENÝ (ve smyslu trestního řádu (dále jen TR))

Poškozeným je ten, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda. (§ 43 TR). Za poškozeného se nepovažuje ten, kdo se cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem. Oprávnění poškozeného nemůže vykonávat ten, kdo je v trestním řízení stíhán jako spoluobviněný.

Jak včas uplatnit nárok na náhradu škody (§ 43 odst. 3)

Nárok na náhradu škody je základním právem poškozeného. Účelem je nahradit škodu, která vznikla v souvislosti s trestným činem. K vymáhání škody má poškozený další procesní práva. Návrh na náhradu škody však nelze podat, bylo-li o něm již rozhodnuto v občanskoprávním nebo obdobném řízení. Při uplatnění nároku na náhradu škody přecházejí práva, která tento zákon přiznává poškozenému, i na jeho právního nástupce (dědice).

Nárok na náhradu škody je potřeba uplatnit *nejpozději u hlavního líčení před zahájením dokazování*. (§ 43 odst. 3 TŘ). Součástí rozsudku je pak vždy výrok o náhradě majetkové škody (§ 228). Odsuzuje-li soud obžalovaného pro trestný čin, kterým způsobil jinému majetkovou škodu, soud uloží obžalovanému, nebrání-li tomu zákonná překážka, povinnost k náhradě škody.

A) Soud rozhodne o náhradě škody takto (**u odsuzujícího rozsudku**):

1. Uloží obžalovanému zpravidla v rozsudku, aby ji poškozenému **nahradil**, jestliže byl nárok včas uplatněn dle § 43 odst. 3 (§ 228 TŘ)

2. **Odkáže poškozeného na občanskoprávní řízení**, jestliže dle výsledků dokazování není podklad pro vyslovení povinnosti k náhradě škody nebo bylo-li by třeba provádět další dokazování nad rámec trestního řízení (§ 229 odst. 1).

3. **Přizná** poškozenému nárok na náhradu škody **zčásti** a se **zbytkem ho odkáže** na občanskoprávní řízení (§ 229 odst. 2)

B) U **zprošťujícího rozsudku** soud vždy odkáže poškozeného na řízení ve věcech občanskoprávních (§ 229 odst. 3)

Odvolacím prostředkem je vždy podání **odvolání**. *U poškozeného se omezuje však pouze na výrok o náhradě škody. Poškozenému nenáleží odvolání proti výroku o vině či trestu odsouzeného.* Odvolání je upraveno v § 245. Podává se do osmi dnů od doručení rozsudku u soudu, který ho vydal.

Zmocněnec poškozeného (§ 50 a násl. TŘ)

Zmocněnec je oprávněn činit za poškozeného návrhy a podávat za něj žádosti a opravné prostředky, je též oprávněn účastnit se všech úkonů, kterých se může zúčastnit poškozený. Novelou trestního řádu účinnou od 1.1. 2002 může poškozený žádat právní pomoc zmocněncem (advokáta), a to buď bezplatně či za sníženou odměnu a to již od přípravného řízení. Přitom musí poškozený osvědčit, že nemá dostatek prostředků, aby si hradil náklady vzniklé s přibráním zmocněnce. To však neplatí, pokud vzhledem k povaze uplatňované náhrady škody nebo její výši by zastoupení bylo zřejmě nadbytečné (např. způsobená škoda by byla malá).

Poškozený podává návrh na poskytnutí právní pomoci, včetně příloh, jimiž má být prokázána jejich důvodnost prostřednictvím státního zástupce. O návrhu rozhodne předseda senátu soudu, který koná řízení v prvním stupni, a v přípravném řízení soudce, a to buď ustanovením zmocněnce-advokáta či zamítnutím návrhu. Náklady advokáta hradí stát. Pominou-li důvody, které vedly k ustanovení zmocněnce, rozhodne předseda senátu či soudce o zproštění povinnosti zastupovat poškozeného. Proti zamítnutí návrhu na ustanovení zmocněnce, proti osobě ustanoveného zmocněnce a proti usnesení o zproštění práva na zmocněnce je přípustná stížnost (stížnost dle trestního řádu).

6.5 VÝVOJOVÁ STADIA TRESTNÍHO ŘÍZENÍ

V tomto oddíle se pokusím nastínit jednotlivá stadia trestního stíhání s ohledem na práva poškozeného:

1. Fáze prověřování
2. Přípravné řízení
3. Hlavní líčení
4. Odvolání

OZNÁMENÍ TRESTNÉHO ČINU

Každý občan má právo a povinnost podat trestní oznámení, popř. podnět k vyšetřování, je-li podezření, že byl spáchán trestný čin. Trestní oznámení přijímá Policie ČR či státní zastupitelství. Oznamovatel trestného činu má právo na vyrozumění o postupu prověřování a vyšetřování trestného činu. Pokud je oznamovatel zároveň poškozeným (obětí trestného činu) přistupují k těmto procesním právům další práva - důležité je zejména právo navrhnout důkazy, na bezplatnou právní pomoc, právo podat opravné prostředky (stížnost proti zastavení trestního stíhání apod.) viz výše.

OZNAMOVATEL TRESTNÉHO ČINU

Oznámení o skutečnostech nasvědčujících, že byl spáchán trestný čin, je povinen přijímat státní zástupce a policejní orgán. Přitom je povinen oznamovatele poučit o odpovědnosti za

vědomě nepravdivé údaje, a *pokud o to oznamovatel požádá, do jednoho měsíce od oznámení jej vyrozumět o učiněných úkonech* (§ 158 odst. 2 TR).

PROVĚŘOVÁNÍ

Policejní orgán může k objasnění a prověření skutečností, zda byl spáchán trestný čin, zajišťovat potřebné podklady a stopy, mimo jiné vyžadovat vysvětlení od fyzických a právnických osob (to může být poškozený, agresor, učitel, rodiče apod.).

Při podání vysvětlení má každý právo **na právní pomoc advokáta** (pouze aby byl přítomen, nikoliv však bezplatně, o tom musí být poučen). Je-li požadováno vysvětlení **od nezletilého, je třeba o úkonu předem vyrozumět zákonné zástupce**; to neplatí, jestliže provedení úkonu nelze odložit a vyrozumění zákonného zástupce nelze zajistit.

6.6 SHRnutí

Pojmy šikana či šikanování se právní praxe setkává poměrně často. Lze je nalézt v soudních protokolech i ve vyšetřovacích spisech policie. Tyto pojmy bývají používány jako synonyma pro úmyslné jednání, které je namířeno proti jinému subjektu a které útočí na jeho lidskou důstojnost. Současná platná právní úprava však pojem šikana nebo šikanování nepoužívá, nejedná se o samostatný trestní čin definovaný v trestním zákoně. Slovník cizích slov definuje pojem šikanování jako hovorový výraz pro **pronásledování, záměrné, zbytečné obtěžování, nespravedlivé obvinování, trestní týrání**. Stejně tak Akademický slovník cizích slov definuje pojem šikanování jako hovorový výraz pro **pronásledování, záměrné, zbytečné obtěžování, nespravedlivé obvinování, trestání, týrání**. V právní praxi bývá pojem šikana používán jako synonymum pro **úmyslné jednání, které je namířené proti jinému subjektu a které útočí na jeho lidskou důstojnost**. Z hlediska výkladu pojmu šikanování není důležité, zda k němu dochází verbálními útoky či fyzickým násilím nebo hrozbou násilí. Rozhodující je však to, že se to děje úmyslně. Samotné jednání může spočívat buď v bezprostředním jednání pachatele, anebo naopak v tom, že se pachatel nějakého jednání zdrží.

Podmínky trestní postižitelnosti pachatelů z trestního hlediska je možno šikanu postihnout, jsou-li splněny dvě podmínky trestní odpovědnosti, tj. zda je naplněna stránka materiální a formální.

Materiální stránka trestného činu spočívá v tom, že se pachatel dopustil **jednání**, které **splňuje znaky konkrétního trestného činu** tak, jak jsou vymezeny v trestním zákoně.

Formální stránka spočívá jednak v **úmyslu pachatele takového jednání se dopustit** (za předpokladu, že se jedná o pachatele trestně odpovědného), a že **míra společenské nebezpečnosti jeho jednání dosahuje intenzity uvedené v zákoně**.

Z hlediska materiální podmínky **je nutné, aby jednání pachatele bylo zařaditelné pod skutkovou podstatu některého trestného činu**.

U trestných činů, jejichž podstatou byla **šikana**, lze proto předpokládat, že právě s ohledem na rozšiřující se případy podobných jednání **bude skutek za trestný čin považován**.

O přímý úmysl pachatele se jedná tehdy, jestliže pachatel chtěl svým jednáním (způsobem uvedeným v trestním zákoně) porušit nebo ohrozit zájem chráněný ustanovením trestního zákona, tedy v případě jestliže pachatel věděl, že se svým jednáním trestného činu dopouští a tento trestný čin spáchat chtěl. U **nepřímého** úmyslu je situace složitější. Pachatel v takovém případě ví, že může způsobit porušení nebo ohrožení zájmu chráněného trestním zákonem, a pro případ, že se tak stane, byl s tím srozuměn. Tato zákonná formulace je poměrně složitá, v praxi je to vykládáno tak, že pachatel **věděl**, že může svým jednáním spáchat trestný čin, ale **bylo mu to jedno**.

Dosavadní právní úprava pod kriminalitu mládeže zahrnuje především skutky, kterých se dopouští kategorie **mladistvých (15-18 let)**. Do kriminality mládeže se však zahrnuje i **dětská (pre)kriminalita (6-15 let)** a kriminalita **mladých dospělých (18-24 let)**, někdy se uvádí i vyšší věková hranice.

Názvu **prekriminalita** se používá pro činnost, které se dopouštějí osoby před dosažením trestní odpovědnosti, tedy před dovršením patnácti let věku, a která pokud by ji spáchaly osoby starší patnácti let, by byla považována za trestný čin. Horní hranice prekriminality je tedy patnáct let, spodní nebyla specifikována. Většina dětských delikventů se dostává do rozporu se zákonem okolo dvanáctého roku věku, přičemž první provinění začínají již okolo šestého roku věku.

NAPLNĚNÍ SKUTKOVÉ PODSTATY ŘADY TRESTNÝCH ČINŮ

Šikana bývá nejčastěji postihována podle ustanovení zákona, neboť v souvislosti s ní často dochází k spáchání trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti. Markantním případem je trestný čin **omezování osobní svobody** dle ustanovení §231 tr. zákona se dopustí každý, kdo

jinému bez oprávnění brání užívat osobní svobody. Pod tuto skutkovou podstatu lze zařadit různé formy šikany spočívající např. v zavírání oběti, jejím přivazování nebo nucení setrvávat na určitém místě. Je-li oběť nucena násilím nebo pod pohrůžkou násilí k nějakým úkonům, jedná se ve většině případů o **vydírání**, dle ustanovení § 235 tr. zákona..Se dopustí ten, kdo jiného násilím, pohrůžkou násilí nebo pohrůžkou jiné těžké újmy nutí, aby něco konal, opomenul nebo trpěl.S vydíráním úzce souvisí i trestný čin **vzbuzení důvěrné obavy**. Tohoto deliktu se dopouští ten, kdo jinému vyhrožuje usmrcením, těžkou újmou na zdraví nebo jinou těžkou újmou takovým způsobem, že to může vzbudit důvodnou obavu.Násilné odebrání věcí může být kvalifikováno jako trestný **čin loupeže** dle ustanovení §234 tr. zákona. Trestného činu se dopouští ten, kdo proti jinému užije násilí nebo pohrůžky bezprostředního násilí v úmyslu zmocnit se cizí věci.Řada nezletilců byla překvapena, že jejich jednání, při kterém násilím obrali spolužáka o poměrně malou částku peněz nebo věc malé hodnoty, byla kvalifikována jako trestný čin loupeže se všemi důsledky.Je-li šikana založena na úmyslném poškozování věcí oběti, potom takové jednání může naplnit skutkovou podstatu trestného **činu poškozování cizí věci** dle ustanovení § 257 tr. zákona. Šikana se může projevit i na zdravotním stavu poškozeného, může mít za následek způsobení újmy na zdraví. V takovém případě se může jednat o trestný **čin ublížení na zdraví** dle ustanovení § 221 tr. zákona.Sexuální formy šikanování mohou být kvalifikovány jako trestný **čin znásilnění dle ustanovení § 241 tr. zákona, pohlavního zneužívání** nebo trestný **čin kuplířství** dle ustanovení § 204 tr. zákona.Ale ani rodiče pachatele šikanování nemusejí být zcela beztrestní. Trestného činu **ohrožování mravní výchovy** mládeže se dopouští ten, kdo vydá, byt z nedbalosti, osobu mladší osmnácti let nebezpečí zpustnutí tím, že jí umožní vést zahálčivý nebo nemravný život.Dochází-li k šikanování dětí v průběhu vyučování, **nese plnou odpovědnost za vzniklou újmu, školské zařízení**. Na školském zařízení proto může rodič nebo zákonný zástupce šikanovaného dítěte požadovat **náhradu škody dle ustanovení § 442 občanského zákoníku**, a to jak škody na věcech, tak i **na zdraví dle ustanovení § 444 občanského zákoníku**.

ZÁVĚR

Někteří lidé tvrdí, že šikanování je nutné přijmout jako jev, který v naší společnosti je a že je to nutné zlo k tomu, aby se muži zocelili do života. Já tvrdím, že na šikanování není nutné si zvyknout, ba že si na tento problém nesmíme zvyknout a ani se o to nesmíme pokoušet. Praxe nám však ukazuje, jak nebezpečná je tato myšlenka. Pokud necháme šikanu bez zákroku, oběti nabudou přesvědčení, že se nevyplácí být laskavý a jemný, že nemají žádnou hodnotu, též nemají šanci zvítězit. Začnou věřit tomu, že lepší je být submisivní, lhát a lidem nevěřit.

Ve své práci jsem se snažil problém šikany co nejvíce otevřít a přiblížit všem, ne se pouze celého problému zvaného „šikana“, dotknout jen okrajově. Zkusil jsem odpovědět na ožehavé otázky :co je a co není šikanování, kdy a kde šikana vzniká, jaké jsou její hlavní znaky a projevy, co dělat v případě zjištění šikanování jaké mít znalosti pro její včasné odhalení a podchycení, kdo a co je vlastně agresor a jeho oběť, neposlední řadě také možnosti nápravy a prevence předcházení sociálně patologických jevů. Touto prací se snažím dokázat, že zvýšená pozornost školy k uvedenému problému se příznivě odráží v nízkém počtu /procentu/ žáků, kteří se cítí být šikanováni, nebo šikanu zažili sami na sobě. Jisté je že věk pachatelů se snižuje, brutalita narůstá do větších rozměrů a útoky jsou stále promyšlenější a cílevědomé s konkrétním úmyslem poškodit zdraví. Bohužel se na tomto faktu podepisuje velkou měrou násilí v celé naší společnosti, které je všude kolem nás. Děti mají příklady v televizní tvorbě i v denním tisku , kina obzvláště. Až příliš se zdůrazňuje touha po penězích a moci.

Šikana byla je a bude. Každý člověk se sní v životě alespoň jednou setkal Nikdy by však neměl nečinně přihlížet ponižování a násilnému jednání. Mnohdy můžeme být jedinou pomocí, která může odvrátit tyranizování mezi vrstevníky, které se často odehrává před našima očima. Setkáváme se s názorem proč právě já mám zasahovat, když se ho to právě netýká. Ale týká se ho to více než si myslí. Až děti dospějí, stanou se z nich v mnoha případech násilníci, na druhé straně i oběti šikanování si přinášejí svojí bolest až do dospělosti. Proto je snaha celé naší společnosti postavit se problému hned v zárodku v počáteční fázi.

DOUFÁM, ŽE I MÁ PRÁCE PŘÍSPĚJE URČITÝM DÍLEM V BOJI A PREVENCÍ PROTI ŠIKANĚ.

RESUMÉ

Tématem mé bakalářské práce je upozornit na problém šikanování mezi dětmi jako fenoménu v současném světě a zamyslet se nad specifickými jednáními mladistvých pachatelů.

Chtěl jsem se také zaměřit na správné řešení šikany, protože je to velmi choulostivá záležitost a v neposlední řadě věnovat pozornost opatřením, která mohou pozitivním způsobem ovlivnit problém zvaný šikana. Tato práce může být vodítkem pro rozpoznání šikany u dětí a současně jakýmsi vodítkem pro rodiče a pedagogy.

Bakalářská práce je rozdělena do šesti kapitol, ve kterých jsem se chtěl co nejvíce dotknout výše uvedeného ožehavého tématu /šikana/.

V první kapitole jsem soustředil na popsání jednotlivých pojmů, definic, znaků, projevů a závislostí.

Druhá kapitola popisuje různé druhy vývojových stupňů šikanování a stadia onemocnění.

Ve třetí kapitole jsem se zabýval přímo aktéry šikany, zejména co se týče osobnosti agresora, osobnosti obětí, ale taky vztahy ve skupině které mají vliv na šikanování.

Čtvrtá kapitola je zaměřena na prevenci proti šikanování, role učitele při vzniku /rozpoznání/ šikany.

Pátá, předposlední kapitola je věnována strategii vyšetřování při odhalování šikany a postupy ze strany rodičů.

V šesté , poslední kapitole která je zaměřena na prevenci a odraz šikany v trestně právních normách, vývojová stadia trestního řízení a trestně právní odpovědnost.

ANOTACE

Tématem bakalářské práce je problematika šikanování na prvním stupni základní školy. Vymezení pojmů a vývojových stupňů šikanování. Označení hlavních aktérů a celková role učitele při strategii vyšetřování, odhalování šikany a její právní důsledky.

Klíčová slova

Šikana, Agresivita, Agresor, Psychická manipulace, Ponižování, Vydírání, Týrání, Prevence, Právo, Ostrakismus .

SUMMARY

The topic of the bachelor study work is the problem of chicanery at primary school. Conception definition and evolution of chicanery. Assignment the main problem pupils characters and the whole role of the teachers strategy of investigation and detection chicanery and its legal effects.

KEYWORDS

Chicanery, Aggression, Aggressor, Mental manipulation, Humbling, Blackmailing, Tyranny, Prevention, Law .

LITERATURA A PRAMENY

1. Bůžek, Antonín., Michalík, Jan. Informatorium (nejen) o právech dítěte se zřetelem k otázkám výchovy a vzdělání. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci – Vydavatelství, 2000, 170 s. ISBN 80-244-0054-5
2. Černoch, Felix.. Šikaně stop. 1. vyd. Praha: Ministerstvo obrany ČR – AVIS. 1997, 94 s. ISBN 80-86049-14-0
3. Drtinová, Jana., Koukolník, František. Vzpoura deprivantů. 1. vyd. Praha: Makropulos, 1996, 303 s. ISBN 80-901776-8-9
4. Synovský, Jiří., Dytrych, Zdeněk., Matějče, Zdeněk. Týrané, zneužívané a zanedbávané dítě. 1.vyd. Praha: Grada Publishing, 1995,245 s. ISBN 80-7169-192-5
5. Elliotová, Michele. Jak ochránit své dítě. 1.vyd. Praha: Portál, 1995, 173 s. ISBN 80-7178-034-0
6. Erb, Helmut. H. Násilí ve škole a jak mu čelit 1. vyd.. Praha: Amulet, 2000, 126 s. ISBN 80-86299-22-8
7. Fontana, David. Psychologie ve školní praxi. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, 384 s. ISBN 80-7178-063-4
8. Goldmanová, Jane. Jak si nenechat ublížit. 1. vyd. Praha: Portál, 1996, 142 s. ISBN 80-7178-090-1
9. Kolář, Michal. Bolest šikanování. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 255 s. ISBN 80-7178-513-x
10. Kolář, Michal. Skrytý svět šikanování ve školách.1. vyd. Praha: Portál, 1997, 127 s. ISBN 80-7178-123-1
11. Říčan, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. 1 vyd. Praha : Portál, 1995, 95 s. ISBN 80-7178-049-9
12. Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy, k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, Čl. 1, odst. 1, účinnost od 1.1.2001 č 28275/2000-22
13. Metodický pokyn MŠMT.: Prevence a řešení šikanování mezi žáky škol. Č.j. 28275/2000
14. Novák, Tomáš., Caponni, Věra. Sám proti agresí. 1. vyd. Praha: Grada, 1996, 123 s. ISBN 80-7169-253-0

15. Portmannová, Rosemarie. Jak zacházet s agresivitou. 1. vyd. Praha: Portál, 1996, 102 s. ISBN 80-7178-094-4
16. Pöthe, Petr. Dítě v ohrožení. 2. vyd. Praha: G plus G, 1999, 186 s. ISBN 80-86103-21-8
17. Prekopová, Jiřina. Malý tyran. 1. vyd. Praha: Portál, 1993, 156 s. ISBN 80-85282-56-9
18. Průcha, Jan., Walterová, Eliška., Mareš, Jiří. Pedagogický slovník. 2. rozš. a přeprac. vyd. Praha: Portál, 1998, 328 s. ISBN 80-7178-252-1
19. Vágnerová, M.: Psychopatologie pro pomáhající profese. Portál, Praha 1999
20. DOC. JUDr. Zapletal, J. , CSc a kol. –Kriminologie, Policejní akademie ČR, Praha 2000
21. Novotný, F. : Trestní kodexy – trestní zákon a trestní řád. Eurounion, Praha 1998

PŘÍLOHY

NÁVRH :

VÝZKUMNÁ METODA A JEJÍ CHARAKTERISTIKA

Cíl- Výzkumné sondy

Cílem je zjištění stavu šikany na ZŠ, úroveň a způsob prevence, spolupráce s pedagogicko – psychologickými poradnami, případně dalšími organizacemi. Především jde o získání poznatků vedoucích k ověření hypotéz, které si předem stanovíme.

Hypotéza

- Charakter školy má vliv na výskyt šikany.
- Šikany se dopouštějí více chlapci než, dívky.
- Aktéři šikany patří mezi lepší žáky.
- Pokud mají děti důvěru ve výchovného poradce na škole, dá se říci že šikana je pod kontrolou.

K ověření výzkumných otázek navrhuji použití dotazníků. Dotazník a dotazníkové metody se řadí k hojně používaným metodám. Děti zaškrtnutím vhodné odpovědi mohou dát pravdivou odpověď, týkající se daného problému.

Na dotazník se záměrně neuvádí slovo šikana, neboť je otázka, co dítě za tím pojmem vidí a co považuje za šikanu. Dotazník by měl být anonymní a při vyplňování by neměl být přítomen učitel ani nikdo koho děti znají.

NÁVRH DOTAZNÍKU

Škola.....

Datum.....Třída.....Pohlaví/chlapec, dívka/

Instrukce : Zakroužkuj nebo podtrhni odpověď, která je pravdivá.

Nepodepisuj se!

.....

1. JSI RÁD V TÉTO TŘÍDĚ?

Oznámku známku od jedničky do pětky.

ANO NE

.....

2. MÁŠ VE TŘÍDĚ DOBRÉHO KAMARÁDA?

ANO NE

.....

3. PATŘÍŠ VE TŘÍDĚ DO NĚJAKÉ PARTY?

ANO NE

.....

4. JAKOU ZNÁMKU JSI DOSTL/A/ NA VYSVĚDČENÍ Z CHOVÁNÍ?

jedničku

dvojku

trojku

.....

5. BYL JSI SVĚDKEM TOHO, ŽE BYLO UBLIŽOVÁNO TVÉMU SPOLUŽÁKOVÍ JINÝMI SPOLUŽÁKY ZE ŠKOLY?

ANO NE

.....

6. UBLIŽOVAL NEBO UBLIŽUJE NĚKDO ZE TŘÍDY TOBĚ?

ANO NE

.....

7. JAK TI UBLIŽUJÍ?

/stačí, když zaškrtněš, co se ti stalo, ale můžeš to popsat i vlastními slovy/

Ignorování – posměch – pomluvy – ponižování – nadávky - bití – fackování – kopání – rány pěstí.

Jinak?

Jak?

.....

8. JAK ČASTO TI BYLO NEBO JE UBLIŽOVÁNO?

skoro každý den

asi jednou do týdne

tak jednou za měsíc

není mi a nebylo mi ubližováno

.....

9. KDE SE TO DĚJE?

Ve třídě – na chodbě – v šatně - na WC – v jídelně – v družině - cestou do školy nebo ze školy – na hřišti.

Pokud jinde tak kde?

.....

10. TEN KDO TI UBLIŽUJE, JE CHLAPEC NEBO DÍVKA?

chlapec

dívka

nikdo mi neublíží

.....

11. UBLIŽUJE TI NĚKDO ZE ŠKOLY?

ANO NE

.....

12. JAK TI UBLIŽUJÍ?

/zaškrtni, co se Ti stalo nebo to napiš vlastními slovy/

Ignorování – posměch – pomluvy – ponižování – nadávky – bití – fackování – rány pěstí – kopání.

Jinak?

Jak?

.....

13. KDE SE TO DĚJE?

Ve třídě – na chodbě – v šatně – v jídelně – na WC – v družině – cestou do školy – ze školy – v tělocvičně – na hřišti.

Pokud jinde, tak kde?

.....

14. ŘEKL /A/ JSI O TOM NĚKOMU A KOMU?

ANO NE NEMÁM O ČEM

.....

15. POMOHL TI TEN, KOMU JSI TO ŘEKL?

ANO NE NENÍ S ČÍM

.....

16. POKUD BY TI ZAČALO BÝT UBLIŽOVÁNO NEBO JE TI UBLIŽOVÁNO, MYSLÍŠ, ŽE JE DOBRÝ NÁPAD POŽÁDAT O POMOC UČITELE?

ANO NE / proč si tak myslíš/

.....

17. BYL POTRESTÁN TEN, KDO TI UBLIŽOVAL?

ANO NE NEBYLO MI UBLIŽOVÁNO

.....

.....

18. ŘEKL JSI O TOM, ŽE TI NĚKDO UBLIŽUJE RODIČŮM?

ANO NE NENÍ O ČEM

.....

19. KDO SI MYSLÍŠ, ŽE BY TI NEJVÍCE POMOHL?

.....

20. JSI SÁM, KOMU VE TŘÍDĚ NEBO VE ŠKOLE UBLIŽUJÍ?

ANO NE NENÍ MI UBLIŽOVÁNO

.....

21. ZKUSIL JSI SE BRÁNIT?

ANO NE NEBYLO ČEMU

Jak?

Proč?

.....

22. PŘEMÝŠLEL, JSI O TOM, PROČ TI UBLIŽUJÍ?

.....

23. UBLIŽUJE TI NĚKDO I Z JINÉ ŠKOLY?

Uved, proč si myslíš, že tomu tak je.

.....

**24. JAKO OBRANA PROTI UBLIŽOVÁNÍ OD JINÝCH SE TI ZDÁ NEJLEPŠÍ
VARIANTA?**

přestat chodit do školy

do školy chodit, ale vyřešit si to sám

do školy chodit a vyhledat pomoc dospělých

.....

Dotazník na rozpoznávání šikany ve třídě

Dotazník

Škola.....

Datum.....Třída.....Pohlaví/chlapec, děvče/.....

Nepodepisuj se! Při odpovědi uváděj pouze křestní jméno!

Ubližoval ti někdo ze třídy?.....

Ubližoval ti někdo ze školy?.....

Stalo se ti to vícekrát? Pokud ano, kolikrát?.....

Jak ti bylo ubližováno?.....

Kdy se ti to stalo?.....

Kde se ti to stalo?.....

Cítil/a/ ses z toho nešťastný/á/, vystrašený/á/?.....

Ten, kdo ti ubližoval, byl chlapec, nebo dívka?.....

Řekl jsi o tom někomu?.....

Leták, informující o tom, jak se s problémem seznámit

Informační leták pro děti ZŠ

Nepřehlédni, trápíš-li se kvůli šikaně

Pomohu-ti!

Jmenuji se.....

Najdeš mě.....

Návštěvní hodiny mám.....

Telefon.....

Vím, že je to moc těžké. Cítíš se sám, je ti smutno, máš strach a nevíš, co máš dělat.

Přečti si proto následující řádky.

Co to je šikanování?

Za šikanování se považuje to, když jeden nebo více žáků úmyslně, většinou opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že ti nikdo, komu se nemůžeš bránit, dělá, co je ti nepříjemné, co tě ponižuje, nebo prostě bolí. Strká do tebe, nadává ti, schovává ti věci, bije tě. Ale může ti znepříjemňovat život i jinak. Pomlouvá tě, intrikuje proti tobě, navádí spolužáky, aby s tebou nemluvili a nevšímali si tě.

Proč jsi šikanován?

Není to proto, že jsi špatný nebo proto, že si to nějak zasloužíš. Chyba není v tobě, ale ve špatných vztazích mezi žáky školy. Převládá v nich bezohlednost a násilí. Pamatuj si, že ti nikdo nemá právo ubližovat!

Jak se můžeš bránit?

Když jsme se ptali jednoho zoufalého žáka, proč o svém trápení neřekl rodičům, odpověděl: „Já nevím, když přijdu domů, tak se na to snažím nemyslet. A doufám, že už to bude lepší.“ Myslet si, že to bude lepší, je omyl. Nikomu nic neříct je strkání hlavy do písku, které nikam nevede situaci jenom zhoršuje. Nevzdávej to a udělej následující :

Obrat se na mě jako výchovného poradce/preventistu/šikanování. Mohu ti skutečně pomoci, budu ti věřit a neprozradím tě. Svěř se svým rodičům. V případě, že nenajdeš odvahu říct to mně ani svým rodičům, zavolej na pražskou Linku bezpečí, telefon 0800 155555. Bezplatně můžeš telefonovat z celé republiky. Nepotřebuješ k tomu ani peníze ani telefonní kartu, Tito lidé ti budou věřit, protože nejsi sám, kdo se takto trápí.

